

UNIVERZITA KARLOVA

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

CENTRUM ŠKOLSKÉHO MANAGEMENTU

**POSTAVENÍ A VZDĚLÁVÁNÍ ŘEDITELŮ ŠKOL
V HISTORICKÉM KONTEXTU**

ZÁVĚREČNÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Autor:	Libuše Příbylová
Obor:	Management vzdělávání
Forma studia:	kombinované
Vedoucí práce:	PhDr. Václav Trojan, Ph.D.
Datum odevzdání práce:	27. 11. 2013

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně a citovala všechny použité prameny a literaturu. Dále prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s trvalým uložením elektronické verze své práce v databázi meziuniverzitního projektu Theses.cz za účelem soustavné kontroly podobnosti kvalifikačních prací.

V Zahorčicích 27. 11. 2013

.....

Podpis

Poděkování

Ráda bych touto cestou vyjádřila své poděkování PhDr. Václavu Trojanovi, Ph.D. za jeho odborné vedení, cenné připomínky, trpělivost a ochotu při vedení mé diplomové práce.

Rovněž bych chtěla poděkovat Mgr. Květě Rysové, Ph.D. za provedení jazykové korektury, Mgr. Václavu Kůlovi za anglický překlad a řediteli Gymnázia Strakonice Mgr. Miroslavu Hlavovi za podporu a cenné rady při studiu. Také bych chtěla poděkovat své rodině za pomoc během studia.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá problematikou postavení a vzdělávání ředitelů škol v historickém kontextu.

V jednotlivých etapách nahlíží na vývoj ředitelské profese na našem území a současně nastiňuje obraz vývoje vzdělávání ředitelů škol.

Práce poskytuje informace, které se týkají vývoje společnosti ve vztahu nejen ke vzdělávání, ale i s ohledem na jednotlivé aktéry výchovně-vzdělávacího procesu.

V práci je použito vybraných monografií, odborných textů, zákonů, právních předpisů a školských dokumentů. Zjištěná fakta byla zpracována do tematických celků v chronologickém členění a uspořádání z hlediska historického vývoje.

Přínosem práce je vytvoření stručného přehledného vývoje funkce ředitele školy, které bude možné využít pro další detailnější rozpracování daného tématu.

Klíčová slova:

ředitel školy, učitel, výchova, vzdělání, školství, pedagogika, pedagogický pracovník

Abstrakt

This diploma thesis deals with the areas of the position and education of head teachers in the historical context.

It views the development of head teaching professions on our territory in individual periods and also presents the picture of head teachers' education.

The thesis provides information which deal with the development of the society in the relationship towards education and also respecting individual participants of the education and upbringing processes.

In the thesis selected monographs, expert texts, laws, legal regulations and school documents are used. The findings were compiled into thematic units arranged chronologically and according to historical development.

The contribution of this thesis is to create a brief overview of the development of the head teacher's position which will be possible to be used for a more detailed study of the subject field.

Key words:

head teacher, teacher, upbringing, education, school, pedagogy, pedagogical staff

Obsah

Úvod.....	4
1 Cíl práce a metodický postup.....	5
2 Období do konce 17. století	6
3 Období 18. století.....	8
4 Období 19. století.....	15
5 Období let 1900–1918	21
6 Období let 1919–1938	29
7 Období let 1939–1945	35
8 Období let 1946–1989	38
9 Období let 1990–2004	46
10 Období let 2005 až po současnost.....	53
Shrnutí.....	64
Závěr	67
Seznam použitých zdrojů.....	69

Úvod

České školství se v současné době nachází ve stadiu hledání vizí a směrů budoucího vývoje. Hledají se nová nasměrování nejen pro obsah vzdělávání, ale i pro jednotlivé aktéry celého vzdělávacího procesu.

Výchova a vzdělání byly vždy součástí života společnosti, významnou roli přitom hráli učitelé a ředitelé škol. Ti navíc byli obvykle významnými aktéry společenského života a zároveň i specifickými osobami v celém procesu vzdělávání. Funkce ředitele školy byla, je a zcela určitě bude i neodmyslitelně spjata s profesní dráhou učitele.

Ředitel školy se v současnosti díky velké autonomii škol stal více manažerem, který musí školu vést, řídit a nést odpovědnost za svá rozhodnutí. K tomu, aby mohl toto všechno zvládnout, je zapotřebí dostatek znalostí, dovedností a hlavně kompetencí.

Bylo tomu tak vždy? Tato diplomová práce se zabývá problematikou postavení a vzdělávání ředitelů škol v historickém kontextu. Díky ní by měl být vytvořen dokument, který pomůže nahlédnout do historie vzdělávání ředitelů škol.

Práce mapuje dlouhý časový úsek našich dějin a nemůže zcela analyzovat uvedené téma, ale přináší alespoň některé informace o vzájemné provázanosti rozvoje celé společnosti a s tím souvisejícího vzdělávání a vývoje ředitelské profese.

Dané téma bylo zvoleno i proto, že jsme v závěrečné bakalářské práci na téma Odborná kvalifikovanost pedagogických pracovníků teoretické části zpracovala jen nepatrnou část vzdělávání pedagogických pracovníků.

1 Cíl práce a metodický postup

1.1 Cíl práce

Cílem práce je provést obecný exkurz do historického vývoje vzdělávání ředitelů škol a jejich postavení. V práci bude zmapován postupný vývoj funkce ředitele školy v jednotlivých dějinných etapách, který bude možno využít jako základ pro další a podrobnější rozpracování. Tato práce by měla sloužit jako dokument, v němž jsou uvedeny a citovány monografie, zákony, právní předpisy, školské dokumenty a internetové zdroje, které se zabývají problematikou postavení a vzdělávání ředitelů škol a jsou zařazeny do dějinných souvislostí.

1.2 Metodický postup

V práci je využita metoda nekvantitativní obsahové analýzy textů, jejímž prostřednictvím byl proveden rozbor pramenů. Zvolená metoda umožnila vyhledat vhodné dokumenty, z nichž bylo možné získat údaje týkající se postavení a vzdělávání ředitelů škol.

Z vybraných monografií, odborných textů, zákonů, právních předpisů a školských dokumentů byla zjištěna fakta, která byla zpracována do tematických celků v chronologickém členění z hlediska historického vývoje. Členění historického vývoje je uvedeno v příloze v periodizaci dějin.

V jednotlivých kapitolách jsou ze získané informace rozčleněny na části, které se týkají všeobecného vývoje školství od 14. století až po současnost, dále jsou v práci zpracovány údaje týkající se kvalifikačních předpokladů ředitelů škol a jejich povinností v jednotlivých obdobích historického vývoje.

2 Období do konce 17. století

2.1 Vývojové tendence školství ve 14. a 15. století

Ve 14. století došlo k velkému rozvoji kultury a k velkému rozmachu školství a vzdělanosti. Na vzdělání získala monopol víceméně církve. Tato skutečnost mohla souviset s tím, že vzdělání členů královských rodů nebylo na příliš vysoké úrovni. Nebylo výjimkou, že někteří z nich neuměli číst a psát, a tak vzdělávání byli převážně duchovní (Novotný, 2006).

Základní vzdělání bylo poskytováno ve farních školách, jež byly zřizovány ve velkých městech. Tyto školy byly nazývány partikulární (částečné), tj. neposkytující vzdělání trivia a kvadrivia (Čechura, 1999). Ačkoliv se partikulární školy postupně dostávaly pod kontrolu městských správ, církve se stále snažila o zachování svého vlivu. Městské správy se staraly hlavně o ekonomický chod škol, ale postupně se snažily i o získání většího vlivu na jmenování rektorů a kantorů a zaměření partikulárních škol (Novotný, 2006).

S rostoucím vlivem městských správ byly farní školy postupně přeměňovány na školy městské, které byly někdy nazývány školy dětinské. Žáci zde byli vyučováni abecedě, čtení knih a psaní dopisů. Zároveň se v nich platilo školné (Štverák, 1983).

Dalšími městskými školami byly latinské školy partikulární, jež byly dále rozdělovány na nižší a vyšší. Školy nižší měly zpravidla dvě až tři třídy, školy vyšší tvořilo 6 tříd. Vzdělávání v těchto školách bylo poskytováno žákům již od čtyř let věku a bylo určeno jen členům tří společenských stavů – šlechty, duchovenstva a později měšťanů (Štverák, 1983).

Významným pokrokem ve vzdělávání bylo zřízení Karlovy univerzity, která se tak zařadila mezi 32 univerzit v Evropě té doby. Byly zde zřízeny čtyři fakulty – artistická, medicínská, právnická a teologická. Vznikem univerzity došlo k dalšímu rozvoji společnosti a zároveň mladí lidé získali příležitost získat vysokoškolské vzdělání.

Středověké univerzity vydávaly školní řády a dozíraly na školy nižších stupňů. Vedle toho vysílaly učitele a rektory na školy, kteří pomáhali s výchovně-vzdělávacím procesem (Králíková, 1977).

Vyučování na školách městských zajišťovali často lidé bez zvláštní kvalifikace. Jinak tomu bylo v latinských partikulárních školách, kde vyučovali učitelé, kteří byli bakaláři a mistry artistické fakulty.

V tomto období se nedá hovořit o tom, že by v čele škol stáli ředitelé. Vedením školy byly většinou pověřeny osoby bez zvláštní kvalifikace. Někdy mohli mít nižší univerzitní hodnost, tzv. bakaloreát, a bývali jmenováni na jeden rok. Vedle vzdělávacích činností vykonávali i činnosti související často například se službou v kostele či působili jako obecní písaři (Štverák, 1983).

2.2 Vývojové tendence školství v 16. a 17. století

Výchovu a vzdělání v Čechách začali ovlivňovat jezuité, kteří byli úzce spjati s vládnoucí dynastií Habsburků (Jůva, 1982). Tento řád se snažil ovlivňovat vzdělávání na středních i vysokých školách. Zakládali jezuitská gymnázia (Karlíková, 1977). Jednou ze škol bylo i Klementinum – kolej po roce 1562, která poskytovala kvalitní vzdělání šlechtě i měšťanům. Za vlády Ferdinanda III. v roce 1654 vznikla sloučením Karlovy univerzity a Klementina Karlo-Ferdinandova univerzita.

Významným představitelem, který se v 17. století zasloužil o velký rozvoj vzdělanosti na našem území, byl Jan Ámos Komenský, který bývá označován za „učitele národů“ (Kralíková, 1977). Jeho na tehdejší dobu moderní způsob výuky položil základní kámen k rozvoji pedagogiky jako vědy u nás. Jako první použil pojmy školní rok a školní prázdniny.

Vzdělávání žáků se v tomto období i nadále realizovalo na městských školách (Kralíková, 1977).

Jezuité se snažili o to, aby měli na vzdělávání učitelů velký vliv. Učitelé měli být knězi, kteří po řádném ukončení vzdělání a vysvěcení mohli vyučovat. Tento požadavek přetrval až do 18. století.

Vzdělávání učitelů se uskutečňovalo na pražské artistické fakultě, která připravovala kromě budoucích učitelů i úředníky a duchovní (Novotný, 2006).

3 Období 18. století

3.1 Vývojové tendence školství v 18. století

Český stát v 18. století prošel velkými změnami, které se týkaly rozvoje výrobních sil, manufaktur a větší dělby práce. Tato přeměna si nutně vyžádala potřebu reformních kroků (Veselá, 1992).

Představiteli reformní doby byli Marie Terezie a její syn Josef II. Během jejich vlády byla zavedena v roce 1774 povinná školní docházka, což souviselo s potřebou vzdělaného lidu, jenž měl v moci oživit hospodářský růst (Králíková, 1992).

3.1.1 Reformní změny Marie Terezie

Hlavním reformátorem školství byla habsburská panovnice Marie Terezie, která se zasloužila o vytvoření základů školské soustavy, její změny ovlivnily další vývoj vzdělávání následujících generací.

Zpočátku bylo školství stále pod kontrolou církve a stát neuplatňoval tímto směrem žádný vliv. Vzdělávání probíhalo i nadále v městských i farních školách, kde byli žáci vyučováni především triviem a katechismem (Veselá, 1992).

Významným dokumentem, který přinesl informace o tom, v jakém stavu se školství nachází, byla Zpráva o stavu obecných škol v Horním a Dolním Rakousku. Tuto zprávu v roce 1796 zpracoval pasovský biskup Leopold Arnošt, hrabě z Firmián. Svá poznatky předložil Marii Terezií a požadoval zlepšení stavu národních škol a zajištění zvýšení školní docházky. Následně se touto zprávou zabýval i hrabě Chotek, který zřídil zvláštní komisi, jejímž úkolem bylo zjistit stav národního školství, a potvrdit tak zjištění pasovského biskupa (Veselá, 1992).

Prvním, kdo se pokusil zlepšit stav tehdejšího školství, byl opat augustiniánského kláštera Jan Ignác Felbiger.

Felbiger se tohoto úkolu zhostil a krátce na to byl 6. prosince 1774 vydán Všeobecný školní řád (Veselá, 1992). Řád obsahoval 79 paragrafů a byl vydán pro německé normální, hlavní a triviální školy, tj. školy elementární (Somr, 1987).

Obsah všeobecného školního řádu se týkal výchovy chlapců i dívek. Na základě tohoto řádu měly být zřizovány elementární školy na vesnicích i ve městech, které měly „učit číst, psát, čtyřem základním úkonům početním s jednoduchou trojčlenkou, základům hospodaření a ve městech znalostem potřebným pro průmysl. Dívky měly být vzdělávány ještě i v šití a pletení (Somr, 1987)“.

Součástí všeobecného školního řádu bylo i stanovení obsahu vzdělávání pro jednotlivé typy škol:

Školy triviální	vyučování náboženství, biblických dějin, znání písmen, slabikování a čtení psaných a tisknutých věcí, běžnému písmu, z počtů čtyřem základním úkonům početním s jednoduchou trojčlenkou a základům hospodaření
	Na těchto školách bylo vyučováno německy i česky, a to hlavně v místech s českým obyvatelstvem.
Školy hlavní	vyučovaly předmětům shodným se školou triviální a navíc připravovaly pro další studium. Poskytovaly i přípravu pro vojenskou službu, ale i pro rolníky a řemeslníky.
	Pokud byly tyto školy zřízeny v českých městech, bylo vyučováno v první třídě v českém jazyce, ve druhé dvojjazyčně a ve třetí třídě pouze německy.
	Ve školách hlavních měl být jmenován ředitel, katecheta (učitel náboženství) a tři nebo čtyři další učitelé.
Školy normální	Vyučováno bylo rozšířené výuce hlavní školy.
	Připravovaly budoucí učitele.

Zdroj: Veselá, 1992

Po vydání Všeobecného školního řádu v roce 1774 mělo náboženství i nadále ve vzdělávání hrát důležitou roli, avšak již nebylo ovlivňováno jezuitským řádem, protože řád byl v roce 1773 zrušen. Důsledkem byl odchod jezuitů ze země a zabavení a zestátnění jejich majetku (Veselá, 1992).

Změny, které přinesl zmiňovaný řád do vzdělávání, se netýkaly jen obsahu, ale i způsobu řízení škol. Náklady škol triviálních měly být hrazeny obcemi a šlechtici, oproti tomu náklady škol hlavních měly být financovány z prostředků zemského školního fondu (Somr, 1987).

Kontrolu nad vzděláváním v triviálních školách vykonávali místní faráři, kteří měli zodpovědnost za obsah vzdělávání. Odpovědnost za hospodářskou a administrativní činnost měli místní školní dozorcí. Ve venkovských školách to byli nejčastěji bohatí rolníci (Somr, 1987).

Dohled nad školami v celém okrese vykonávali převážně vikáři nebo děkani. Ti byli povinni podávat informace Zemské komisi, jejímž úkolem bylo provádět dozor nad školami a dodržováním školního řádu, vydávat učitelské dekrety o zaměstnání, účastnit se závěrečných zkoušek. Zemské komise byly podřízené Dvorské studijní komisi sídlící ve Vídni (Somr, 1987).

Vedle reforem škol elementárních bylo zapotřebí pokračovat i v reformách středních škol, což byly hlavně latinské školy (gymnázia). Zpočátku byl počet gymnázií považován za nadbytečný a jejich činnost za příliš nákladnou, a proto byla větší část gymnázií zrušena, až na celkový počet 13 v Čechách. Vedle snížení počtu gymnázií byl snížen i počet ročníků z šesti na pět, což mimo jiné souviselo i s nedostatkem kvalifikovaných učitelů a zavedením školného na gymnáziích (Veselá, 1992).

Na gymnáziích bylo vyučováno podle učebnic, pro výuku náboženství musely být tyto učebnice schváleny. Dále byla vyučována latina, rétorika, základy řečtiny, dějepisu a starověké mytologie, dále matematika a přírodní vědy. Na konci semestru studenti skládali průběžnou a postupnou zkoušku. Na těchto školách byla zavedena i funkce třídního učitele. Vyučovacím jazykem byla zpočátku latina, následně pouze němčina (Kuzmin, 1981).

Studenti byli na gymnázia přijímáni na základě přijímacích zkoušek a podmínkou bylo i splnění studia na školách hlavních a normálních (Kuzmin, 1981).

Pokud chtěl gymnazista pokračovat ve studiu na univerzitě, musel ještě absolvovat filozofický přípravný kurs, který trval dva roky (Kuzmin, 1981).

Reformy Marie Terezie se dotkly také univerzit. Univerzity se staly nejvyšším stupněm školské soustavy a měly připravovat pro státní službu. Reformní kroky se týkaly i zavedení nových osnov, postupových zkoušek a zřizování nových kateder (Kuzmin, 1981).

3.1.2 Reformní změny za Josefa II.

Započaté reformní změny za vlády Marie Terezie pokračovaly i v době vlády jejího syna Josefa II, tj. v letech 178–1790.

Bylo ustanoveno, že na každých 90–100 dětí musí být zřízena jedna z elementárních škol, tj. školy triviální, hlavní a normální, u kterých byla stanovena povinnost úhrady školného. Děti z chudých rodin byly od školného osvobozeny (Kuzmin, 1981).

V době vlády Josefa II. byla vyžadována povinná školní docházka a byly ustanoveny sankce, pokud byla tato povinnost porušována. Povinnost školní docházky byla stanovena na 6 let a týkala se všech dětí od 6 do 12 let a současně byla zavedena i povinnost registrace dětí školního věku. Povinnost školního vzdělávání se týkala i dívek, které do roku 1780 na přání svých rodičů nemusely školy navštěvovat (Kuzmin, 1981).

Významnou osobností, která se v době osvícenských reforem zasloužila o rozvoj vzdělanosti, byl František Kindermann. Jeho cílem bylo podporovat tzv. výchovu k industrii, a tak byly zřizovány dílny, zahrady nebo pole. V roce 1779 byly zavedeny tzv. industriální kurzy (Kasper, 2008). V nich měly být vyučovány předměty, jež se týkaly výchovy k industrii. Jejich vyučování mělo být realizováno na triviálních školách. Jednalo se zejména o znalosti pěstování rostlin v zemědělství, tkání, šití, včelařství, hedvábnictví, chmelařství apod. (Somr, 1987). Tato koncepce byla v roce 1780 schválena a následně byly zavedeny tzv. programy industriálního učení (Kasper, 2008).

Oblast školství se dostala v roce 1775 do úplné podřízenosti státu. V tomto roce byla zřízena Školní komise zemská pro Království české. Byl vytvořen jednotný školní fond, do kterého byla převáděna všechna stipendia a finanční fondy, z nichž pak byla financována gymnázia. Soukromé a nestátní školy mohly fungovat pouze podle

platných předpisů. Učebnice musely být schvalovány státem. Byly také zrušeny tělesné tresty. Němčina se stala na normálních a hlavních školách vyučovacím jazykem (Kuzmin, 1981).

Snaha o centralizaci a germanizaci školství s sebou přinesla i snahu o odstranění vlivu církve na vzdělávání. Kontrolou měli být pověřeni světské komisaři a zástupcům církve měla být tato pravomoc odňata. To se v roce 1786 i uskutečnilo, protože bylo vydáno nařízení o povinnosti ustanovit krajské školní komisaře, kteří byli odpovědní vrchnímu školnímu dozorcí. Jejich činnost v sobě zahrnovala nezbytnost starat se o školní budovy, vzdělávání a platové poměry učitelů a dohlížet na dodržování povinnosti školní docházky (Somr, 1987).

Po smrti Josefa II. se jeho nástupci znovu opřeli o církve a té byla znovu svěřena kontrola nad školami. Vznikla nová Opravná komise studijní. Ta měla za úkol vypracovat nový organizační řád obecného školství (Králíková, 1977).

3.2 Ředitel školy v 18. Století

Ředitel školy v 18. století byl v první řadě hlavně učitel, který musel získat patřičné učitelské vzdělání podle tehdejšího platného zákona, jímž byl Všeobecný školní řád, platný až do roku 1869. Ředitelé byli jmenováni zemskými úřady na návrh zástupců konsistoře (Šafránek, 1897).

Výkon funkce souvisel zejména s výchovně-vzdělávací funkcí školy, tj. s přímou výukou žáků.

3.2.1 Kvalifikační požadavky na ředitele školy v 18. Století

Základní požadavky nutné k získání kvalifikace ředitele byly upravovány Všeobecným školním řádem z roku 1774, který se týkal vzdělávání učitelů, již následně mohli vykonávat pozice ředitelů škol. Podle řádu měly být zřizovány instituce pro vzdělávání učitelů – preparandy (Vališová, 2007).

Podle Všeobecného školního řádu se učitelem mohl stát jen ten, kdo absolvoval školu normální, popřípadě hlavní, a následně se přihlásil do preparandy, tj. učitelského kurzu. Zájemci byli přijímáni na základě přijímací zkoušky. Po absolvování obdržel každý učitel vysvědčení o odborné zkoušce (Somr, 1987). Kurs trval 3 měsíce a po něm se mohl absolvent stát pomocníkem ve venkovských školách a po 6 měsících pomocníkem ve školách, jež byly ve městech (Veselá, 1992). Po absolvování roční praxe mohl pomocný učitel složit speciální zkoušku způsobilosti, ale jen pokud mu bylo dvacet let. Po úspěšném vykonání zkoušky se stal plnoprávným učitelem (Kuzmin, 1981).

Následně byly v roce 1775 zpracovány požadavky na učitelské vzdělání, jež byly vydány pod názvem Kniha methodní. Autorem byl Johann Ignáz von Felbiger. (Vališová, 2007). Kniha poskytovala pracovní postupy – metodiku pro práci učitele. Současně zavedla nový způsob vyučování. Žáci byli vyučováni ve třídách předmětům čtení, slabikování, psaní, pravopisu. Nezbytnou součástí bylo vyučování náboženství (Králíková, 1977).

Přestože reformy přinesly do vzdělávání učitelů mnoho pozitivního, zůstaly oproti tomu i oblasti, které takového pokroku nedosáhly. Jednalo se zejména o nedostatečné hmotné zabezpečení učitelů, ale i o vybavenost škol.

3.2.2 Povinnosti ředitele školy v 18. století

Všeobecný školní řád vymezoval, že mají být zřizovány trojtřídní a následně i čtyřtřídní hlavní školy, tj. školy v krajských městech, v nichž měl být ustanoven ředitel, učitel náboženství a další učitel (Somr, 1987). Pokud byly zřizovány pouze jednotřídní školy, pak v těchto školách působil pouze učitel.

Povinností ředitele bylo dohlížet na celý edukační proces, za který byl odpovědný zástupcům církve, jimiž byli faráři, děkani, vikáři a ve městech zvláštní dozorcí. Ti dozírali hlavně na to, zda ředitel školy dodržuje všechny vydané předpisy a zároveň, zda plní uloženou povinnost vést školní matriku, v níž byly evidovány všechny děti, rodiče a jejich rodinný stav. Dále byla stanovena povinnost ředitele znát Knihu methodní a mít povědomí o dalších školních knihách. Jeho úkolem bylo vést seznamy dětí, které mají k dané škole spádovost, přehledy o prospěchu žáků, měsíční výkazy

o plnění docházky dětí do školy, seznamy učebnic a knih. Současně musel ředitel vést tzv. černou knihu obsahující vyšší školní nařízení, která byla zasílána od vrchních úřadů (Šafránek, 1897).

Dozorci též dohlíželi na to, zda ředitel vede bezúhonný život. Vedle toho kontrolovali plnění školní docházky u žáků, dbali na rozvoj školy a vypracovávali zprávy pro nadřízený orgán, tj. vrchní školní ředitelství a zemskou gubernii (Šafránek, 1897).

Provozně-ekonomickou část ve školách zajišťoval místní školní dozorce. Tuto pozici nejčastěji vykonával zástupce obce (Somr, 1987).

4 Období 19. století

4.1 Vývojové tendence školství v 19. století

Období 19. století bylo poznamenáno událostmi, které se odehrály ve Francii, tj. francouzskou revolucí a revolučními událostmi pro r. 1848 v dalších evropských státech. V souvislosti s tím se objevily snahy o změny ve školském systému, protože o osvícenských reformách z 18. století začalo být uvažováno jako o nástroji, který mohl podporovat nežádoucí jevy ve stávajícím zřízení, což mělo za následek vznik nové komise, tzv. opravné dvorské komise, která v roce 1805 vydala nový řád obecného školství – *Politische Verfassung der deutschen Schulen in den k. k. (Politické zřízení německých škol v c. k.)*. Tomuto řádu se také zkráceně říkalo Schulkodex (Štverák, 1983).

Podle něj bylo žákům v triviálních školách poskytováno zbytečně velké množství přípravy. Školy triviální byly určeny pro nejnižší vrstvy obyvatelstva, které měly pracovat převážně fyzicky, a tudíž se jim mělo dostat jen takového vzdělání, jež je patřičně připravovalo na život odpovídající jejich společenskému postavení. Z tohoto důvodu měla být mládež na triviálních školách vzdělávána pouze ve čtení, počítání a náboženství. Obdobná situace byla i v případě národních škol (Kuzmin, 1981).

Kontrolou nad plněním cílů vzdělávání byla opět pověřena církev. Tuto činnost znovu vykonávali faráři, kteří dohlíželi na školy v obcích. Vikáři pak dohlíželi na kraje a konzistoři měli odpovědnost za provincie. Přetvoření vzdělávání se dotklo i gymnázií. Pro gymnázia byly vydány nové osnovy a délka studia se prodloužila na 6 let (Kuzmin, 1981).

Výchovu a vzdělání v 19. století u nás poznamenaly také snahy o obrodu českého národa. Tyto snahy nakonec vyústily ve zpomalení vývoje školství u nás, což byl následek neúspěšné revoluce v roce 1848. Vydáním konkordátu (dohoda mezi státem a církví) v roce 1855 se církev stala plně odpovědná za školství. Církev schvalovala učebnice, vedla náboženské obřady a rozhodovala o obsazování učitelských míst a náboženských obřadech (Somr, 1987).

Výraznou změnu do vzdělávání přinesl zákon z roku 1866, který upravoval zásadu rovného práva obou zemských jazyků na školách národních i středních (Štverák, 1983).

Vydáním nových zákonů, z nichž první zaručoval svobodu víry a svědomí a druhý upravoval postavení církve a školy, byla církev zbavena dohledu nad školami, který měl nově vykonávat stát a jím zřízené státní orgány. Církvi byla ponechána odpovědnost za řízení a vyučování náboženství a právo zřizovat soukromé školy podle příslušného vyznání (Somr, 1987).

Nejvýznamnějším dokumentem, který vznikl ve druhé polovině 19. století, byl zákon upravující vzdělávání v elementárních školách – *Zákon, jejímž to se ustanovují pravidla vyučování na školách obecných*. Byl vydán 14. května 1869, autorem byl tehdejší ministr vzdělávání Leopold Hassner (Somr, 1987). O zákonu se často hovoří jako o „květnovém zákoně“ nebo o „Hassnerově zákoně“.

Na základě tohoto zákona vznikly osmileté obecné školy, které měly nahradit šestileté školy triviální. Významným posunem bylo zavedení povinné osmileté docházky pro chlapce a dívky. Nově měly být vyučovány i další předměty, které rozšiřovaly trivium. Dívky měly být vzdělávány v ručních pracích a poučovány o domácím hospodářství (Somr, 1987).

Vedle osmiletých obecných škol měly být zřízeny osmileté měšťanské školy, jež mohly být jen tříleté. Na tyto školy byl umožněn přestup žákům po pěti letech studia na obecné škole (Kasper, 2003).

Vzdělávání v gymnáziích a reálkách nebylo tímto zákonem nijak změněno. Studium bylo i nadále zaměřeno na výuku klasických jazyků, ale měly se vyučovat i předměty, které souvisely s technickými obory a průmyslem. Postupně byla na reálkách zavedena maturita, která byla zpočátku nepovinná. Maturitu museli skládat pouze ti, kteří chtěli dále pokračovat ve studiu. Postupně se ale maturitní zkouška na reálkách stala povinnou. V této době docházelo k zakládání nových reálných gymnázií nebo gymnázií, kde bylo vyučováno česky. Zakládány byly i průmyslové a jiné odborné školy. Postupně vznikaly i střední školy pro dívky. Dívky byly do té doby vzdělávány převážně v soukromých penzionátech nebo klášterních internátech (Somr, 1987).

Změny ve vzdělávání se dotkly i oblasti vysokých škol. V roce 1882 byla tehdejší Karlo-Ferdinandova univerzita rozdělena na dvě části, a to na německou

a českou. Nejdříve měla česká univerzita dvě fakulty – právnickou a filozofickou. Následně byla otevřena lékařská fakulta a fakulta bohoslovecká (Štverák, 1983).

Nový školský zákon vymezil zásady, kterými mělo být organizováno školství v celém Rakousku. Dohled nad řízením škol a výchovy příslušel jen státu, který se pouze částečně podílel na hrazení výdajů na platy učitelů, učebnice, učební pomůcky. Školy mohly být zřizovány státem nebo obcemi a musely být přístupné všem dětem bez rozdílu náboženského vyznání. Zřizovat a finančně zajišťovat provoz škol měla místní zastupitelstva a okresní a zemské orgány (Kuzmin, 1981). Tyto orgány měly zajistit např. údržbu školních budov, topení, osvětlení, byt pro správce školy.

4.2 Ředitel školy v 19. Století

Na počátku 19. století bylo i nadále postavení ředitelů upraveno ve Všeobecném školním řádu z roku 1774. Ten byl až v roce 1869 nahrazen zcela novou zákonnou normou.

Podle Hassnerova zákona ze 14. května 1869 ve školách obecných působili učitelé, kteří zároveň vykonávali funkci odpovědného správce školy. U škol, kde působil více učitelů, byl správce školy nazýván vrchní učitel nebo nadučitel. Byl jmenován ministrem školství na návrh zemských školských úřadů. Činnost správce školy byla považována za výkon práce veřejného úřadu. Ve školách měšťanských byl odpovědný správce školy nazýván “ředitel“ a byl jmenován zemskou vládou (Říšská sbírka zákonů 184–1918).

Funkce správce školy či ředitele školy se od sebe zásadním způsobem nelišily. V obou případech to byly osoby odpovědné za celý chod škol, a proto bude v dalším textu použito jen označení ředitel školy.

4.2.1 Kvalifikační požadavky na ředitele školy v 19. století

Požadavky na ředitele školy zůstaly na počátku 19. století nezměněny. Také základní podmínka získání učitelské kvalifikace zůstala zachována. Učitelé se dále vzdělávali v preparandách. Učitel musel získat znalosti trivia a náboženství a dále si osvojit způsoby a metody vyučování pro jednotlivé předměty. Složením zkoušky museli studenti učitelské přípravy prokázat, že nabyli všechny požadované dovednosti. Kurzy trvaly 3 měsíce pro učitele triviálních škol a 6 měsíců pro učitele škol hlavních. Podmínka splnění tohoto vzdělání se týkali všech těch, kteří v té době již vyučovali. Ti museli předepsané vzdělání doplnit dodatečně (Vališová, 2007).

Snahy o zkvalitnění vzdělávání i vědomí potřeby vzdělaných učitelů se staly důležitým tématem pro všechny tehdejší české pokrokové učitele. Významným představitelem, který se zabýval problematikou vzdělávání učitelů, byl Karl Slavoj Amerling. Ten v roce 1839 založil v Praze Budči vzdělávací ústav, jenž měl vzdělávat budoucí učitele. Zároveň se stal hlavním představitelem tzv. učitelských porad. Jednalo se o společnost, jejímž cílem bylo hájit zájmy učitelů, zvelebovat školství a předávat znalosti o výchově (Somr, 1987).

Vedle založení budečského ústavu se Amerling zasloužil o vznik první české školy hlavní. Ta se stala významnou nejen tím, že se jednalo o školu českou, ale plnila významnou roli i ve vzdělávání učitelů, kteří na ní byli připravováni ve dvouletých učitelských kurzech. V pozdější době se zde doškolovali také učitelé v činné službě.

Hassnerův zákon z roku 1869 se netýkal jen vzdělávání ve školách obecných, ale upravoval i vzdělávání učitelů. Podle tohoto zákona byly zakládány čtyřleté učitelské ústavy s maturitou (Kasper, 2008).

Ke studiu na učitelských ústavech byli přijímáni žáci, kteří absolvovali nižší stupeň gymnázia a reálné školy. Postupně bylo studium učitelství umožněno i absolventům měšťanských škol. Podmínkou bylo úspěšné složení přijímacích zkoušek. Studium bylo zakončeno maturitní zkouškou, která opravňovala k získání dočasného učitelského místa. K tomu, aby se mohl učitel stát plně kvalifikovaným a získal učitelský diplom, bylo zapotřebí ještě složení zkoušky odborné způsobilosti. To bylo možné nejdříve po dvou letech praxe (Kuzmin, 1981).

Součástí vzdělávání učitelů byla i praktická příprava, která se uskutečňovala na tzv. cvičných školách. Zde budoucí učitelé hospitovali a konali výstupy. Způsob

vzdělávání učitelů měl nediferenciovanou podobu, byl stejný jak pro obecnou školu, tak pro školu měšťanskou (Vališová, 2007).

Školským zákonem z roku 1869 byla zavedena povinnost dalšího vzdělávání učitelů. Učitelé byli povinni účastnit se učitelských konferencí, kurzů a dále studovat časopisy a pedagogické knihy (Vališová, 2007).

Ačkoliv se vzdělávání učitelů v 19. století významně změnilo, sílily přesto snahy o to, aby se vzdělávání učitelů dostalo i patřičné vážnosti a kvalitní pedagogické přípravy. Nejvýznamnější osobou byl v tomto směru Gustav Adolf Linder, který působil jako ředitel učitelského ústavu v Kutné Hoře. Jeho snahou bylo v souladu s říšským zákonem zřizovat na univerzitách přípravné kurzy, které měly obsáhleji vzdělávat a připravovat pro učitelské povolání. Lindnerovým cílem bylo, aby se budoucím učitelům dostalo vysokoškolské přípravy (Veselá, 1992).

Odlišná situace byla u středoškolských profesorů. V souvislosti s přijetím zákona, který se týkal středního školství, byly vymezeny i požadavky na jejich vzdělávání. Učitelé se připravovali na filozofických fakultách vysokých škol. Budoucí středoškolští učitelé museli podle studijního řádu složit předepsaný počet dílčích zkoušek. Studium bylo zakončeno státní zkouškou před zkušební komisí. Poté museli absolventi vykonat roční praxi, tzv. zkušební rok, což byla podmínka k úplnému získání učitelského stavu (Vališová, 2007).

Vedle splnění základního předpokladu být učitelem byla u ředitelů škol vyžadována způsobilost k výuce náboženství. Dalším předpokladem byla morální a trestní bezúhonnost (Říšská sbírka zákonů 1848–1918).

4.2.2 Povinnosti ředitele školy v 19. století

Povinností ředitele školy bylo dohlížet na chod celé školy. Jeho úkolem bylo řídit nejen výchovně vzdělávací proces, ale současně vykonávat veškeré administrativní práce spojené s provozem a řízením školy. Vedle toho měl být ředitel školy osobností, která svými postoji a jednáním je dobrým vzorem pro ostatní učitele (Šafránek, 1897).

V oblasti výchovně vzdělávací bylo jeho úkolem dbát o řádné vyučování žáků a jejich kázeň. K tomu, aby byl splněn požadavek kontroly plnění výše zmiňované povinnosti, sloužily měsíční řádné ředitelské porady, u kterých se sepisovaly protokoly,

ty se předkládaly zemskému úřadu. Na těchto poradách ředitel hodnotil plnění učebních osnov pro jednotlivé třídy. Informoval o potřebách školy, chování žáků, poskytoval rady, které se týkaly způsobu vyučování. Seznamoval účastníky porad s výsledky hospitací, jež osobně prováděl. Na počátku roku ředitel školy seznámil členy rady s rozvrhem hodin, rozdělením žáků do tříd a oddělení. Zároveň určil třídního učitele pro jednotlivé třídy a následně u nich dohlížel, že vedou třídní knihy, třídní katalogy, dohlíží na plnění školní docházky a seznamují rodiče s prospěchem žáků. Na závěr roku ředitel školy zhodnotil uplynulý rok, rozhodl o postupu žáků do dalších ročníků a představil výroční zprávu. Vyučovací povinnost ředitele školy byla stanovena na deset hodin týdně (Šafránek, 1897).

Podle tehdejších platných zákonů bylo povinností zřizovat školské rady, v nichž byl ředitel školy jejím zástupcem. Dalšími členy byli zástupci obce, v níž byla škola zřízena. V tomto směru fungoval ředitel jako prostředník mezi školou a obcí (Šafránek, 1897).

V provozně-ekonomické oblasti nesl ředitel odpovědnost za podmínky k vyučování, tj. vybavenost školy i tříd zařízením a učebními pomůckami. Nezbytnou povinností související s výkonem ředitelské funkce bylo vedení úředních spisů, jimiž byly třídní knihy, kniha nařízení, kniha o účtech pro dary a podpory žactvu, kniha nadační, školní inventář, inventář učebních pomůcek, katalog školní knihovny, protokoly poradní, záznamy o školním a školní katalogy. Současně měl ředitel vést kroniku nebo tímto úkol mohl pověřit jiného učitele (Šafránek, 1897).

V personální oblasti dohlížel ředitel hlavně na to, zda učitelé dodržují všechny své povinnosti. Pokud zjistil, že chování učitelů není v souladu s výchovnými požadavky, mohl rozhodovat o menším disciplinárním trestu, jímž byla ústní nebo písemná domluva. Závažnější porušení bylo v pravomoci zemského úřadu (Říšská sbírka zákonů 1848–1918).

Pokud bylo řediteli školy soudem nebo obecním zastupitelstvem prokázáno spáchání trestného činu, mohl být odvolán nejen z funkce ředitele, ale i z místa učitele. Zároveň mohl být odvolán, pokud svým jednáním poškozoval dobré jméno školy či učitelskou profesi, nebo neplnil povinnosti, které mu byly uloženy. Odvolání muselo předcházet disciplinární řízení (Říšská sbírka zákonů 1848–1918).

5 Období let 1900–1918

5.1 Vývojové tendence školství v letech 1900–1918

V letech 1900–1918 byl český stát stále součástí Rakouska-Uherska. Docházelo k velkému rozvoji průmyslu a české kultury. Toto období bylo poznamenáno průběhem první světové války. V řadě zemí došlo k velkým celospolečenským změnám, k nim patřila např. revoluce v Rusku, změna německého císařství v republiku. Přeměna se týkala i Rakouska-Uherska. Ve společnosti sílily snahy o osamostatnění Česka, k němuž 28. října 1918 došlo. Český stát se stal republikovým zřízením, do jehož čela byl zvolen prezident Tomáš Garrigue Masaryk.

Významné změny z počátku 20. století se školství podstatněji nedotkly. Základní dokument vymezující vzdělávání, tzv. Hassnerův zákon ze 14. května 1869, zůstal v platnosti i po vzniku samostatného československého státu.

Správa nad školstvím byla svěřena Ministerstvu kultu a vyučování, které se už v roce 1867 stalo nejvyšším úřadem školské správy. Ministerstvo vykonávalo dohled nad vzdělávací soustavou a vyučovacími ústavami, zároveň provádělo kontrolu veškerého školství; výjimku tvořily soukromé školy nebo vzdělávací ústavy, které byly podřízeny jiným ministerstvům. V pravomoci ministerstva bylo i schvalování učebnic a školních čítanek vhodných pro výuku (Hledíková, 2005).

Druhou nejvyšší institucí byly zemské školské rady, které byly zodpovědné za vzdělávání příslušné země. Rady měly velké kompetence vůči národním školám a nižším školským úřadům. Další působnost zemské školní rady se dotýkala kontroly nad středními školami a učitelskými ústavami. Vedle již zmiňovaných úkolů vykonávaly zemské školské rady i další, např. vyhlašování konkurzů na místa ředitelů a učitelů škol. Dále dohlížely na učební rozvrhy, schvalovaly učební pomůcky a knihy pro střední a odborné školy a vykonávaly dozor nad soukromými vyučovacími ústavami. Tyto školské rady zároveň vykonávaly i funkci dovolacího orgánu, ke kterému se bylo možné odvolat proti rozhodnutí ředitelů gymnázií a učitelských ústavů (Hledíková, 2005).

V čele zemských školských rad stáli místodržitelé anebo jejich náměstci, kteří vykonávali funkci předsedy. Školské rady dále tvořili císařem jmenovaní členové.

Jednalo se o referenty pro správní a hospodářské záležitosti škol a zemské školní inspektory. Dalšími členy byli zástupci zemských výborů, zemských hlavních měst, náboženských společností a učitelé (Hledíková, 2005).

Vedle zemských školských rad byly vytvářeny okresní školní rady. V jejich čele stál okresní hejtman nebo starosta statutárního města. Tyto rady byly dále obsazovány zástupci občanů, náboženských společností, učitelů a okresním školním inspektorem. Náplní jejich činnosti bylo vykonávat dohled nad obecními a měšťanskými školami a soukromými vyučovacími ústavami a odbornými školami (Hledíková, 2005).

Orgánem působícím jako nejnižší školský úřad byly místní školní rady. Byly zřizovány v obcích, kde sídlily školy. V čele rady byl předseda, zástupci obce, duchovní zástupci a zástupci školy. Hlavní úkolem bylo dohlížet na dodržování školských zákonů a nařízení (Hledíková, 2005).

Vzdělávací systém se na počátku nového století nezměnil. Církev byla zbavena dohledové povinnosti, která nově příslušela státním inspektorům. Zůstala zachována povinná osmiletá školní docházka. Vyučování i nadále probíhalo v osmiletých obecných nebo měšťanských školách. Ve větších městech docházelo k rozdělování obecných škol na dívčí a chlapecké. V obecných školách měli být vzděláváni všichni, tedy i děti z chudinských rodin. Toto nařízení však nebylo příliš kladně přijato, a to zejména v zemědělských oblastech. Následně došlo k úpravě úlev povinné školní docházky v posledních dvou ročnících, tj. ve věku 13–14 let. Žáci mohli ukončit vzdělávání již ve 12 letech, anebo přerušit vzdělávání v době polních prací (Vzdělávací politika České republiky v globálním kontextu, 2006).

5.2 Ředitel školy v letech 1900–1918

Postavení ředitelů škol se na počátku 20. století významným způsobem nezměnilo.

V roce 1905 vydalo Ministerstvo věcí duchovních a vyučování Nařízení č. 159/1905 Sb., jímž byl vydán Definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské. Řád stanovil, že v čele škol stáli buď správci škol, nebo ředitelé škol. Správci škol působili v obecných školách, ředitelé škol stáli v čele měšťanských škol. Jmenování správců a ředitelů obecných a měšťanských škol bylo v kompetenci

zemských školských úřadů, které zároveň vykonávaly funkci nadřízeného orgánu (Nařízení č. 159/1905 Sb., jímž se vydává definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské).

Správce školy či ředitel školy musel složit přísahu, která zněla takto:

„Budete přísahati, že učitele a žáky ve všem předcházeti budete dobrým příkladem, že nad učiteli školy vašemu řízení svěřené budete řádný dozor míti, k nim uctivě a laskavě se chovati, je k věrnému k plnění povinnosti naváděti, je ve výkonu jejich povolání ze všech sil podporovati a k účelnému spolupůsobení nabádati, že všude pravé dobro školy a jenom toto na zřeteli míti budete, že všude pravé dobro školy vašemu řízení svěřené a jenom toto na zřeteli míti, že školní mládež dobrým příkladem ve všem budete předcházeti. Dále že dítky náboženskomravně budete vychovávat, jejich duševní činnost rozvíjeti, je opatřovati vědomostmi a dovednostmi, kterých je třeba k dalšímu vzdělávání pro život, a že položíte základy pro výchovu řádných lidí a členů lidské společnosti, že postupovati budete při posuzování výkonů žáků se svědomitou přísností a nestranností a že se od těchto povinností nikdy žádnými ohledy odvrátiti nedáte.

Vy slíbíte konečně, že ani teď nenáležíte, ani příště náležeti nebudete žádné cizozemské, politické účely sledující společnosti.

Co mi právě bylo řečeno a čemu jsem dobře a zřetelně rozuměl (a), to mám a chci věrně plniti.

Čehož mi dopomáhej Bůh!“ (Nařízení č. 159/1905 Sb., jímž se vydává Definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské).

5.2.1 Kvalifikační požadavky na ředitele školy v letech 1900 - 1918

Podmínka, že správcem či ředitelem školy se mohl stát jen učitel, zůstala zachována. Zároveň byla vyžadována způsobilost k vyučování náboženství. Ta byla splněna tím, že správce či ředitel školy mohl vyučovat náboženství, ke kterému patřila většina žáků dané školy. Nezbytností bylo i splnění kvalifikačních předpokladů pro učitele, tj. získání odborné způsobilosti. Ta se v prvních letech 20. století nabývala na čtyřletých učitelských ústavech, zřizovaných zemskými školními úřady. Na těchto ústavech se připravovaly i učitelky obecných veřejných škol. Učitelé a učitelky byli připravováni výukou náboženství, pedagogiky s praktickým cvičením, vyučovacího

jazyka, zeměpisu, dějepisu, matematiky, kreslení, přírodopisu, polního hospodářství, krasopisu, hudby a tělocviku. Výuku polního hospodářství u přípravy budoucích učitelek nahradil předmět ruční práce (Tichá, 2009).

Zájemci o studium učitelství byli přijímáni nejdříve v 15 letech a museli být zdravotně způsobilí, bez mravní úhony a složit přijímací zkoušku. Obsahem zkoušky bylo ověření znalostí z vyučovaných předmětů na nižších reálkách a nižších gymnáziích. Kromě části, která se týkala počtů a vyučovacího jazyka, byla zkouška vykonávána převážně ústní formou. O výsledku přijímací zkoušky a přijetí rozhodoval ředitel ústavu společně s učiteli ústavu (Tichá, 2009).

Budoucí učitelé byli připravováni na praxi tak, že si měli osvojit metodiku vyučování a mezipředmětové souvislosti. Studium nemělo být pouze teoretické, ale studenti se měli naučit dostatečně a individuálně předávat probrané učivo. Získané znalosti byly ověřovány prostřednictvím písemných zkoušek, které většinou následovaly určitou dobu po probrání dané části učiva. Zkoušky se konaly i na konci školního roku a při ukončování studia (Tichá, 2009).

Studium na učitelských ústavech bylo zakončeno komisionální zkouškou, jež se konala před zkušební komisí složenou z předsedy (zástupce zemského školského úřadu), ředitele a učitelů čtvrtého ročníku. Zkouška se skládala ze tří částí – písemné, praktické a ústní. Písemná byla tvořena klausurní prací z pedagogiky, vyučovacího jazyka a matematiky. Učitelé navrhovali počet úkolů ke zkoušce v příslušných oborech, jež následně předkládali v zapečetěné obálce řediteli ústavu. Ten je podstoupil zemskému školnímu inspektorovi, který tyto úkoly zpracoval a opět zapečetěné vrátil zpět. Zkouška praktická měla ověřit, zda je student učitelství způsobilý k výkonu povolání. Ústní zkouška se konala z povinných vyučovacích předmětů, jež byly na daném ústavu vyučovány. Po úspěšném ukončení učitelského ústavu se absolvent stal dočasným učitelem, který mohl po dvou letech praxe složit zkoušku učitelské způsobilosti, a tím se stát plně kvalifikovaným učitelem (Tichá, 2009).

Po povinné dvouleté praxi mohli učitelé skládat zkoušku odborné způsobilosti, která se skládala před zkušební komisí. Tato komise byla jmenována ministrem vyučování na tříleté funkční období. Návrh na složení komise podávali zemští školní inspektoři a ve většině případů byla tvořena řediteli a učiteli učitelských ústavů, školními dozorcí a učiteli obecných škol. Dohled nad komisemi vykonával příslušný zemský školní úřad (Tichá, 2009).

Zkouška odborné způsobilosti byla tvořena třemi částmi – písemnou, ústní a vlastním učebním pokusem. Uchazeč tak musel prokázat, že se dobře seznámil s principy školní kázně, školní hygieny a technikami vyučování, a zároveň bylo jeho povinností přesvědčit o znalostech výchovy a učiva na obecných školách (Tichá, 2009).

Písemná zkouška byla rozdělena na tři části. Uchazeč vypracoval esej na dané téma, jež se týkalo pedagogické oblasti. Dále byly řešeny tři úlohy z počtů a geometrie a poslední část tvořily tři otázky z reálií. Celá zkouška byla časově náročná, protože každá část mohla trvat až čtyři hodiny a k jejich splnění se nemohly používat žádné pomůcky (Tichá, 2009).

Ústní zkouška ověřovala, zda uchazeč získal znalosti, které se týkaly způsobů výuky obsahu učiva na obecné škole a školních předpisů. Zkouška mohla trvat maximálně čtyři hodiny a sledován byl i slovní projev uchazeče (Tichá, 2009).

Poslední část byla tvořena praktickou zkouškou, která se konala na některé obecné škole. Ředitel komise seznámil uchazeče den předem, z kterého předmětu se bude zkouška konat. Na závěr rozhodovala zkušební komise o známkách, z každé části zvlášť. Uchazeč mohl být hodnocen známkami výborně, chvalitebně, uspokojivě, dostatečně a nedostatečně. Uchazečům bylo následně vydáno vysvědčení, v němž bylo uvedeno hodnocení o učitelské způsobilosti a vyučovací jazyk, ve kterém může učitel učit (Tichá, 2009).

U učitelů měšťanských škol byl způsob získávání odborné kvalifikace obdobný. Uchazeč si podal přihlášku ke zkoušce a zároveň musel připojit životopis a přehled dosaženého vzdělání, dále doložit způsobilost k vyučování na obecných školách a potvrzení o minimálně tříleté praxi na obecné škole. Zkouška se pak konala výběrem jedné z nabízených skupin předmětů, a to buď mluvnicko-historická, přírodovědecká nebo matematicko-technická skupina, v nichž se zkoušela hlavně pedagogika a metody vyučování (Tichá, 2009).

Pro učitele, kteří působili na středních školách, bylo stanoveno, že musí získat vysokoškolské vzdělání (Krejčí, 1993).

5.2.2 Povinnosti ředitele školy v letech 1900–1918

Kompetencí ředitele či správce školy (dále jen ředitel) v oblasti řízení výchovně-vzdělávacího procesu bylo určovat třídní učitele a také personálně zajišťovat výuku předmětů na dané škole. Následně vše schvalovala učitelská konference (Nařízení č. 159/1905 Sb., jímž se vydává definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské).

Ředitel také sestavoval rozvrhy hodin, které museli být po schválení okresním školním úřadem vyvěšeny ve třídách (Nařízení č. 159/1905 Sb., jímž se vydává definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské).

Tehdejší školský právní předpis stanovoval, že ředitel školy sice nemusel zakládat a vést školní matriku, ale jeho povinností bylo podílet se na jejím založení a vedení, a to zejména poskytováním informací o tom, proč žák dané školy ukončil vzdělávání. Současně musel vyhotovit záznam o tom, že žákovi bylo předáno propouštěcí vysvědčení či vysvědčení na odchodnou. Tato vysvědčení musela být opatřena podpisem ředitele školy a úřední pečeti. Ředitel školy také podepisoval a úřední pečeti opatřoval školní zprávy o prospěchu žáků, kterou vypracovával učitel dané třídy. Zprávy se vydávaly čtyřikrát ročně (Nařízení č. 159/1905 Sb., jímž se vydává definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské).

Definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské dále stanovoval povinnost rodičů omlouvat žáky ze školního vyučování, a to tak, že absence delší než jeden den se omlouvala u ředitele školy. Řád zároveň vymezoval důvody nepřítomnosti, jimiž byla např. nemoc dítěte. Nepřítomnost dítěte se pak zaznamenávala do třídní knihy a ředitel školy sestavoval výkazy o absenci žáků a předkládal je nadřízeným úřadům (Nařízení č. 159/1905 Sb., jímž se vydává definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské).

Povinností ředitele bylo také provádění zápisu žáků. Termíny zápisu stanovoval místní školní úřad, a to nejpozději osm dnů před zahájením školního roku. Řediteli školy byly poskytnuty informace o žácích, kteří mají plnit povinnou školní docházku na dané škole. Při zápisu ředitel kontroloval údaje o žákovi, a to jméno a příjmení, rodná data, náboženské vyznání, předchozí vzdělání, bydliště a údaje o rodičích. Tyto získané údaje se pak následně zapisovaly do hlavních školních katalogů, které musel

ředitel školy vést. Po ukončení zápisu předal ředitel školy seznamy zapsaných a nezapsaných žáků školskému úřadu. Následně ředitel školy zařadil každého žáka do třídy, oddělení, skupiny, což zaznamenal do třídního katalogu, ve kterém uvedl i náboženské vyznání. Vedené katalogy pak opět poskytl nadřízenému orgánu (Nařízení č. 159/1905 Sb., jímž se vydává definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské).

Zákon dále ředitelům obecných škol ukládal povinnost zřídit účelně upravenou školní zahradu a pokusná pole, a to hlavně u venkovských škol. Odpovědnost za péči o zahradu byla na řediteli školy, ale mohl požádat nadřízené orgány o povolení, že tuto činnost bude vykonávat jiný učitel (Nařízení č. 159/1905 Sb., jímž se vydává definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské).

Výkon funkce ředitele zavazoval také k dodržování povinností směrem k učitelskému sboru. Ředitel měl podřízené vést k respektování povinností a zároveň je podporovat ve výkonu učitelské profese. To vše měl činit osobní příkladem a poskytováním odborných rad. Současně měl ovlivňovat chování učitelů tak, aby bylo zajištěno dobré jméno školy. Z tohoto důvodu byla řediteli uložena povinnost být ve škole v době vyučování a zároveň sledovat výsledky edukačního procesu, a to např. formou hospitací. S výsledky hospitace seznamoval učitele dané školy. V případě, že byly zjištěny výhrady k výkonu výchovně-vzdělávacího procesu, nesměly být sdělovány přímo před žáky (Nařízení č. 159/1905 Sb., jímž se vydává definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské).

Odpovědností ředitele bylo dohlížet na správu celého ústavu. Ředitel školy měl povinnost zajistit včasné otevření školy ve vyučovacích dnech a zároveň zabezpečit předepsanou teplotu v učebnách (Nařízení č. 159/1905 Sb., jímž se vydává definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské).

Ve vztahu k nadřízeným orgánům musel ředitel prokázat vedení povinné dokumentace. Patřily k ní školní kronika, inventář, jednací protokoly, knihovní katalogy, seznamy knih pro chudé, třídní knihy a třídní katalogy. Dokumenty musely být uspořádány od indexu normálií, svázané a uloženy. Dále měl povinnost oznamovat školským úřadům svou nepřítomnost ve škole v době prázdnin, a to v případě, že by byl mimo školu více jak osm dnů, a zároveň musel udat adresu svého pobytu (Nařízení č. 159/1905 Sb., jímž se vydává definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské).

Dodržování zákonů, nařízení a ustanovení školních úřadů a orgánů dozírajících na oblast školství bylo nedílnou součástí povinností ředitele školy. Ten se měl seznamovat s výnosy školních úřadů a dále s nimi obeznámit učitelský sbor. Byl i určenou osobou pro jednání s nadřízenými orgány v případě nejrůznějších požadavků ze strany učitelů. Jedině v případě stížnosti na nedodržování zákonů mohli učitelé učinit oznámení přímo okresnímu školskému úřadu (Nařízení č. 159/1905 Sb., jímž se vydává definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské).

Ředitel školy byl podle definitivního řádu školního a vyučovacího pro školy obecné a měšťanské povinen zřizovat učitelské konference, kde současně působil jako předseda. Tyto konference se měly scházet pravidelně jednou měsíčně a členy byli všichni učitelé dané školy. Na konferencích byly řešeny otázky z oblasti výchovně vzdělávacího procesu, tj. hodnocení vzdělávání a kázeň. Současně zde byli učitelé seznamováni s novými nařízeními nadřízených orgánů, stavem školního zařízení a materiálního vybavení. Povinností také bylo vyhotovení protokolu o jednání učitelské konference (Nařízení č. 159/1905 Sb., jímž se vydává definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské).

6 Období let 1919–1938

6.1 Vývojové tendence školství v letech 1919–1938

Po vzniku samostatného Československého státu zůstaly v platnosti všechny zákony platné v monarchii Rakouska-Uherska. Postupně byly nahrazovány novými předpisy. V roce 1920 byla vydána ústava obsahující prohlášení, že oficiálním jazykem v Československu je jazyk československý, ale zároveň bylo menšinám zaručeno právo používat jazyk vlastní. Československo bylo prohlášeno parlamentní republikou se senátem a poslaneckou sněmovnou.

Československo v počátcích první republiky zaznamenalo velký rozvoj, a to jak hospodářský, tak i kulturní. Tento pozitivní vývoj však zbrzděn ve 30. letech. S nástupem velké hospodářské krize se zpomalil celkový hospodářský růst země. V jejím důsledku se vysokou měrou zvýšila nezaměstnanost, došlo k nárůstu nacionalismu.

Odpovědnost za vzdělávání přešla nově na zřízené Ministerstvo školství a národní osvěty, které vzniklo v listopadu 1918. Ministerstvo neslo zodpovědnost za veškeré školství kromě školství zemědělského, které mělo ve své působnosti Ministerstvo zemědělství. Ministerstvo školství a národní osvěty tvořilo nejdříve osm a později sedm odborů a prezidium. Oblast školství spadala přímo pod prezidium, kde fungovalo studijní oddělení s kompetencemi zejména k organizaci školství, vzdělávání učitelů, k učebním osnovám apod. Ostatní odbory měly ve své kompetenci všechny záležitosti národních a mateřských škol, středních škol, učitelských ústavů, opatroven, vysokých škol, vědeckých ústavů, univerzit, církevních záležitostí a dalších (Hledíková, 2005).

Další změny nastaly u organizace školských úřadů. Místní školní rady byly zřizovány v každé obci, ve které byla škola, a to na čtyřleté funkční období. Dohled nad radami vykonávali zemští školní inspektoři. Rady byly tvořeny předsedou a náměstkem, již byli voleni ze zástupců školní rady. Dalšími členy byli zástupci školy, které volila učitelská konference, a zástupci obce volení obecním zastupitelstvem. Nadřazeným orgánem místních školních rad byly okresní školní výbory, jež byly zřizovány pro jednotlivé školské okresy. V případě, že v daném okrese byly i jiné národnostní

skupiny, byly zřízeny výbory dva. Pokud nebylo možné výbor zřídit, byla odpovědnost na nejbližším školním okrese daného jazyka národnostní menšiny. V čele výboru byl předseda, kterým byl přednosta okresního úřadu (okresní hejtman). Výbor dále tvořili odborní referenti. Těmi byli okresními školní inspektoři, zástupci učitelstva a občanů. V případě statutárních měst plnily funkci okresních školských výborů městské školské výbory, v jejichž čele stál starosta města. Institucemi, které byly nejvyšším školským úřadem, byly zemské školské rady. Členové byli voleni na šestileté funkční období. Tyto úřady byly členěny na dvě oddělení. Čelním představitelem byl přednosta zemské správy politické nebo jím určený zástupce. Radu dále tvořili referenti pro správu a zemští školní inspektoři, zástupci samosprávy a náboženských skupin (Hledíková, 2005).

Vliv církve na školství byl zcela omezen, a to výnosem Ministerstva školství a osvěty z listopadu 1918. V tomto výnosu bylo uvedeno, že náboženství není součástí výuky a na učitele ani žáky nesmí být v tomto směru vyvíjen nátlak (Veselá, 1992).

V této poválečné době sílil tlak na vytvoření jasného a jednotného školského systému, který přinese demokratizaci vzdělávání a nezávislost pro učitele. Dalším požadavkem souvisejícím se změnou školství bylo, aby byly vypracovány osnovy a učebnice, zajistila se vědecká a občanská svoboda výchovných metod a nastavilo se i materiální zajištění učitelů (Kodedová, 1972).

Tyto snahy se měly alespoň částečně projevit už v roce 1922, kdy byl vydán tzv. Malý školský zákon, který se vztahoval na všechny typy škol. Tímto zákonem došlo především ke sjednocení obsahové a organizační struktury národních škol. Měšťanské školy měly používat název občanské školy. Byly zavedeny nové učební předměty, kterými byly ruční práce pro chlapce a domácí nauky (ruční práce) pro dívky. Zákon ustanovil, že povinná školní docházka bude trvat 8 let, a to bez možnosti úlev (Veselá, 1992).

V počátcích nového státu sílil i tlak na to, aby byl změněn celý systém vzdělávání. O reformu se zasazovali i zástupci českých učitelů. Nejvýznamnějším představitelem byl Václav Příhoda, který byl docentem pedagogiky na Karlově univerzitě. Jeho snahou bylo dosáhnout toho, aby školy byly přístupné všem vrstvám, a to na obou stupních škol. Svým plánem chtěl vytvořit jednotné školy, které budou vnitřně diferenciované (Kasper, 2008). Tyto snahy se však nepodařilo zcela uskutečnit. Byly sice vytvořeny reformní školy, ale změn v systému vzdělávání nebylo dosaženo.

Avšak jistý posun se dotkl zřizování měšťanských škol. Podle zákona z roku 1935 měly být zřizovány tzv. újezdní měšťanské školy. Tyto školy měly být zřizovány ve venkovských obcích, čímž mělo být dosaženo, že se bude venkovské mládeži dostávat neúplného středního vzdělání. Školy měly mít spádovou oblast max. 5 km a na financování se měly podílet obce, okresy a země (Kuzmin, 1981). Další reformní snažení přerušila okupace.

6.2 Ředitel školy v letech 1919 – 1938

Ani v období první republiky se postavení ředitele školy nebo správce školy zásadně nelišilo od předchozího období. Po vzniku samostatného Československého státu zůstala v platnosti většina zákonů z dob Rakouska-Uherska, a tak v počátku zůstal v platnosti zákon č. 159/1905 Sb., definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské, který vymezoval povinnosti a práva ředitele školy nebo správce školy.

Ředitel školy tak i nadále zůstal nejvýše postaveným členem učitelského sboru. Většinou se jednalo o osobu, která měla dlouholetou pedagogickou praxi (Řezníčková, 2007). Podle vládního nařízení č. 473/1919 Sb. musel být občanem s československou státní příslušností. Při výběru se již nezohledňovala náboženská příslušnost, ani zda jsou způsobilí k vyučování náboženství. Jmenování ředitelů škol i nadále skládali přísahu a museli předložit doklad o splnění učitelské kvalifikace. Na pozici ředitele gymnázia a reálky byli uchazeči jmenováni přímo prezidentem republiky (Novotný, 2006).

Při výběru vhodných kandidátů na pozici správce školy či ředitele školy bylo přihlíženo hlavně ke kvalifikovanosti daného uchazeče. Důležité bylo i to, zda byl legionářem či válečným invalidou. V takovém případě mu měla být dána přednost.

Zákonem č. 226/1922 Sb., jímž se měnily a doplňovaly zákony o školách obecných a občanských, bylo stanoveno, že v případě více zájemců o ředitelské místo se má rozhodovat podle toho, zda se jedná o chlapeckou či dívčí školu. V takovém případě měli přednost učitelé u chlapeckých škol a učitelky u škol dívčích. Při jmenování skládali ředitelé či správci škol přísahu. Propuštění ředitele školy bylo možné na základě disciplinárního řízení (Matulová, 2007).

6.2.1 Kvalifikační předpoklady ředitele školy v letech 1919–1938

Požadavky na vzdělávání ředitelů se v tomto období významným způsobem nezměnily. Ředitel školy (správce školy) musel nadále splňovat kvalifikaci učitele, tj. získat potřebné vzdělání na učitelském ústavu a složit zkoušku učitelské způsobilosti, což se týkalo učitelů a ředitelů obecných a občanských škol. Ředitelé středních škol museli získat vysokoškolské vzdělání a zkoušku učitelské způsobilosti (Novotný, 2006).

Změny, které s sebou přinesl vznik první republiky, se jen velmi málo dotýkaly problematiky vzdělávání učitelů, a tím i základního kvalifikačního předpokladu ředitele školy, jímž bylo získání učitelského vzdělání.

Učitelé měli být i nadále připravováni na čtyřletých učitelských ústavech, které byly ukončovány maturitní zkouškou. Pak museli absolvovat dvouletou praxi (učitelé obecných škol) a tříletou praxi (učitelé občanských škol). Poté mohli požádat o vykonání zkoušky odborné způsobilosti. Dokladem o tom, že je učitel plně kvalifikovaný, bylo vysvědčení o zkouškách odborné způsobilosti.

Učitelé středních škol a gymnázií i nadále museli získat vysokoškolské vzdělání. To získali složením státních zkoušek a splněním zkoušky učitelské způsobilosti. Zkouška se konala před státní zkušební komisí v Praze, Brně a v Bratislavě. Po získání této zkoušky se mohl učitel zúčastnit konkurzu na volné učitelské místo. V případě, že byl uchazeč u konkurzu úspěšný, byl ministrem školství na návrh zemské rady jmenován (Novotný, 2006).

Potřeba mít kvalitní a vzdělané učitele vedla k tomu, že v roce 1921 vznikla Škola vysokých studií pedagogických. Jejím cílem bylo dále vzdělávat učitele, kteří již vyučovali. Zároveň se zde vzdělávali studenti, kteří studovali jinou vysokou školu a rozhodli se, že po skončení studia se budou věnovat učitelskému povolání (Krejčí, 1993).

Změny ve vzdělávání učitelů se dotkly i přípravy učitelek domácích nauk a učitelek mateřských škol. Tyto učitelky měly být vzdělávány v odborných učitelských ústavech, jež byly zřizovány při učitelských ústavech. Na konci studia se skládala komisionální zkouška. Po úspěšném složení mohly učitelky vyučovat domácí nauky na lidových školách a teprve po dvouleté praxi mohly absolvovat zkoušku odborné způsobilosti pro školy měšťanské (Somr, 1987).

6.2.2 Povinnosti ředitele školy v letech 1919–1938

Povinnosti ředitele školy se v tomto období nelišily od povinností ředitele z dob Rakouska-Uherska.

Ředitel školy byl odpovědný okresním školním výborům, které nahradily zemské školské úřady. Nejdůležitějším úkolem bylo zaručit mravní a vědecký pokrok studující mládeže (Řezníková, 2007).

Odpovědnost ředitele směrem k nadřízeným orgánům spočívala zejména ve výkonu převážně úředních povinností. Výkon těchto činností obnášel povinnost předkládat rozvrhy hodin a vést spisy žáků. Dále ředitel zatupoval školu navenek, vedl účty, vybíral školní poplatky. Vedle toho vypracovával výroční zprávy, dohlížel na školní sbírky a rozhodoval o přijímání žáků (Řezníková, 2007).

K povinnostem ředitele školy také patřilo seznamovat nadřízené orgány se stavem učitelského sboru, tj. poskytovat informace o penzionování, přeložení nebo ustanovení učitelů. Současně působil ředitel i jako prostředník při vyřizování žádostí učitelů vůči nadřízeným orgánům.

Ředitel školy byl dále také povinen písemně oznamovat čerpání své vlastní dovolené. Mohl ji čerpat pouze v době prázdnin, ale jen za předpokladu, že v jeho nepřítomnosti budou všechny nezbytné záležitosti vyřízeny. Tato možnost byla přípustná pouze v případě, že nebyla vyžadována jeho osobní zainteresovanost (Nařízení č. 159/1905 Sb., jímž se vydává definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské).

Při správě dané školy bylo povinností ředitele či správce dbát na to, aby byl zaručen bezproblémový chod celé školy. V tomto směru se musel starat o školní knihovnu, školní majetek a další nezbytné úkoly vedoucí k zajištění provozu školy (Matulová, 2007).

V oblasti ekonomicko-správní zodpovídal ředitel školy za vedení mzdové agendy a řádné zdanění platů učitelů. Nadřízeným orgánům sděloval informace týkající se platových postupů učitelů dané školy (Matulová, 2007).

Dalšími povinnostmi bylo vést učitelský sbor. Toho mělo být dosaženo tím, že ředitel školy byl vždy dobrým příkladem pro ostatní členy sboru a zároveň je podporoval při jejich dalším rozvoji (Matulová, 2007). Ředitel školy rozhodoval o výši úvazku jednotlivých učitelů a jejich dalších povinnostech (Řezníková, 2007).

Ve výchovně-vzdělávacím procesu byl povinován dohlížet na dodržování školního řádu. Ředitel také rozhodoval o udělování trestů žákům. Jeho povinností bylo konat časté hospitace na hodinách učitelů a zároveň schvalovat vzájemné hospitace učitelů. Ředitel školy musel dohlížet na dodržování povinné školní docházky a v případě jejího nedodržování upozornit nadřízené orgány. Zárukou, že bude na výchovně-vzdělávací proces dohlíženo, byla povinnost přítomnosti ředitele školy v době vyučování v budově školy. Vyučovací povinnost ředitelů škol měla být pouze v takové rozsahu, aby jim umožnila plně plnit úkoly v oblasti správy školy (Matulová, 2007).

7 Období let 1939–1945

7.1 Vývojové tendence školství v letech 1939–1945

Období okupace a protektorátu bylo pro české školství obdobím velmi těžkým. Již 6. dubna 1939 vydalo ministerstvo školství příkaz k tomu, že je nutno respektovat nové politické řízení, tj. Protektorát Čechy a Morava. Povinností ředitele školy bylo být oddaný německé říši a cti vůdce. Následně byly zavřeny české vysoké školy, a to až do konce války (Novotný, 2006). Povinným vyučovacím jazykem ve školách se měla stát němčina. Snahou bylo dosáhnout germanizace, čemuž mělo napomoci odstranění všeho, co připomínalo národní svébytnost a pokrokovost (Somr, 1987).

Nejvyšším orgánem pro oblast školství zůstalo Ministerstvo školství a národní osvěty, které mělo dohlížet na vzdělávání. Zpočátku školská správa fungovala stále stejným způsobem, jen do vedení škol byli ustanoveni říšští pověřenci. Následně byly nařízením z roku 1942 zrušeny zemské školské rady a jejich povinnosti převzaly zemské úřady. Na těchto úřadech pak byla zřízena školská oddělení. Ostatní školské orgány fungovaly až do roku 1943, poté byly zrušeny i okresní (městské) školské výbory a místní školské výbory. Novou organizací, která měla dohlížet na mládežnická sdružení, bylo Kuratorium pro výchovu mládeže (Hledíková, 2005).

Nacistická propaganda zasahovala i do fungování škol. Byly provedeny zásahy do učebních plánů a rozvrhů hodin. K tomuto účelu byla zřízena komise pro revizi učebnic. Do škol byla zavedena povinná výuka německého jazyka. Na středních školách se některé předměty dokonce vyučovaly v němčině, oproti tomu jiné předměty bylo zakázáno vyučovat zcela (filozofie, dějepis a dějiny literatury). Některé školy byly redukovány a následně rušeny. Rušeny byly i takové školy, na kterých byly zaznamenány protiríšské projevy. Transformace vzdělávání se dotkla i středních škol. Tyto školy byly redukovány (Somr, 1987).

Změny se týkaly i přijímání žáků do škol. Na školách, kde se vyučovalo česky, došlo k úpravě organizačních struktur škol. Novými školami se staly výběrové školy hlavní, které nahradily měšťanské školy. Gymnázia byla členěna na dva typy – reálná a klasická. Reálná gymnázia se stala základním typem školy střední. Vzdělávání na klasických gymnáziích bylo určeno jen chlapcům (Novotný, 2006).

Nejméně postiženou oblastí vzdělávání bylo vzdělávání učňovského a odborného školství (Veselá, 1992).

Nelehká situace v Československu ke konci války měla neblahý vliv nejen na vzdělávání učitelů, ale i na chod škol. Ke konci války bylo mnoho škol uzavřeno a budovy sloužily vojákům. Učitelé a žáci byli posíláni na nucené práce.

7.2 Ředitelé škol v letech 1939–1945

Na ředitele se v období let 1939 -1945 i nadále vztahovaly zákony z období Rakouska-Uherska, tj. Hassnerův zákon a zákon č. 159/1905 Sb., jímž se vydával definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanské. Dále fungovaly zákony, které upravovaly hlavně hmotné zajištění učitelstva, např. zákon č. 274/1919 Sb., jímž se upravují služební příjmy a výslužné učitelstvu na veřejných školách obecných a občanských (měšťanských).

Výběr budoucích ředitelů se uskutečňoval na základě konkurzu. Jejich jmenování prováděl prezident republiky, a to na návrh ministerstva školství a osvěty a usnesení vlády (Slavíková, 2003).

7.2.1 Kvalifikační požadavky na ředitele školy v letech 1939–1945

Základním kvalifikačním předpokladem u ředitelů škol zůstala povinnost získání učitelského vzdělání.

Postupná germanizace se dotkala i vzdělávání učitelů na učitelských ústavech. Od školního roku 1941/1942 se čtyřleté učitelské ústavy staly pětiletými. Připravovat se zde mohli již žáci od 14 let. Podmínkou bylo splnění přijímací zkoušky. Změny se dotkly obsahové náplně studia. Velký důraz byl kladen hlavně na tělocvik, německý jazyk, český jazyk a dějiny Velkoněmecké říše. Dalšími předměty byly zeměpis, umělecká výchova, zpěv a hudba, matematika, fyzika, chemie, přírodopis, školní zdravotní věda, nauka o zemědělství a školní zahrádě, ruční práce a další nepovinné předměty. Závěrečné zkoušky se konaly formou písemnou a ústní. Písemné zkoušky se

skládaly z němčiny, češtiny a pedagogiky. Ústně skládal budoucí učitel zkoušku z němčiny, češtiny a ze dvou kombinací volitelných předmětů. Na výběr bylo z kombinace pedagogiky, dějiny Velkoněmecké říše a zeměpisu nebo z matematiky přírodopisu, fyziky a chemie (Veselá, 1992). Vzdělávání probíhalo na učitelských ústavech a zpočátku i na českých vysokých školách, které připravovaly učitele středních škol. Od roku 1939 až do konce války byly české vysoké školy uzavřeny a všichni učitelé se měli připravovat na učitelských ústavech.

Kvalifikaci získal učitel tím, že po čtyřech letech studia složil maturitní zkoušku a po dvou letech výkonu práce pomocného učitele vykonal zkoušku učitelské způsobilosti. V průběhu války se studium na učitelských ústavech prodloužilo na pět let (Veselá, 1992).

Zkouška učitelské způsobilosti se i nadále skládala před zkušební komisí a skládala se ze tří částí – písemné, ústní a praktické (Tichá, 2009).

7.2.2 Povinnosti ředitelů škol v letech 1939–1945

Změnou politického uspořádání došlo k úpravě povinností ředitelů škol. Ti se měli řídit hlavně říšskými zákony. Měl dohlížet na to, že je ve škole vyučován německý jazyk a žáci jsou vedeni k respektování soužití s německým národem.

V této době se platné zákony nijak blíže nezabývaly povinnostmi či kompetencemi ředitelů škol. Vzhledem k tomu, že i nadále byly z větší části v platnosti zákony z doby Rakousko-Uherska, lze předpokládat, že povinnostmi ředitele školy bylo i nadále dohlížet na výchovně-vzdělávací proces, avšak nyní v souladu s ideami Velkoněmecké říše. Další povinnosti, jako např. dohlížení na plnění povinné školní docházky, udělování trestů, provádění hospitací patřily mezi nezbytnou součást výkonu funkce ředitele školy.

U povinností ekonomicko-správních se zřejmě opět jednalo vedení personální dokumentace učitelů. I nadále nesl ředitel odpovědnost za chod celé školy a dodržování všech nařízení vztahujících se k propagaci Německé říše (Matulová, 2007).

8 Období let 1946–1989

8.1 Vývojové tendence školství v letech 1946–1989

V poválečném uspořádání se nejvyšším školským orgánem stalo Ministerstvo školství a osvěty, jehož název byl v roce 1948 změněn na Ministerstvo školství a umění. Poté v roce 1952 bylo řízení některých škol převedeno pod správu jiných ministerstev, např. školy se zaměřením na zemědělství pod Ministerstvo zemědělství. Po vydání vládního nařízení č. 6/1953 vznikla dvě samostatná ministerstva, a to Ministerstvo školství a osvěty a Ministerstvo vysokých škol. Toto rozdělení však nemělo dlouhého trvání a obě ministerstva byla znovu spojena v Ministerstvo školství, ze kterého bylo odděleno Ministerstvo osvěty, a to až do roku 1956.

Na základě nařízení z roku 1960 bylo stanoveno, že kontrolu nad dodržováním ideového a pedagogického myšlení ve školách přísluší jen Ministerstvu školství a kultury. V roce 1967 bylo přejmenováno na Ministerstvo kultury a informací, poté v roce 1969 na Ministerstvo kultury. Název na Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy byl změněn zákonem č. 60/1988 (www.msmt.cz).

Ministerstvo školství řídilo všechny druhy a stupně škol. Vydávalo právní dokumenty, kterými byly školy zřizovány. Ministerstvo rozhodovalo o síti středních škol a zvláštních školních zařízení. Zároveň vykonávalo dohled nad výkonem školní inspekce. Dalšími organizacemi, které byly podřízeny ministerstvu, byly vysoké školy, výzkumné ústavy pedagogické a státní pedagogické nakladatelství (Hledíková, 2005).

Výkonem veřejné správy ve školství byly pověřeny národní výbory, které se staraly o všechny školy od mateřských po střední. Výbory mohly tyto školy zřizovat i rušit a zároveň jim poskytovaly odborné vedení (Hledíková, 2005).

Na základě zákona z 21. dubna 1948 (Školský zákon) došlo k naplnění záměru z předválečného období, a to vytvoření jednotného školství. Zákonem byl vytvořen jednotný školský systém i jednotné typy škol. Podle tohoto zákona měla veškerá mládež dostat jednotnou výchovu na všech školách, které tvoří jednotnou soustavu (Somr, 1987).

Školská soustava se začala členit na školy mateřské (určeny pro děti od 3–6 let), dále na školy národní, tedy školy 1. stupně jednotné školy (byly pětileté) a školy střední,

tj. 2. stupeň jednotné školy, a školy 3. stupně. Tyto školy byly dále členěny na školy povinné a výběrové. Povinné školy nahradily školy učňovské a byly označovány jako základní odborné školy. Povinné byly z toho důvodu, že je museli navštěvovat všichni ti, kteří nepokračovali na žádné výběrové škole. Výběrovým školami byla čtyřletá gymnázia a vyšší odborné školy, které byly tvořeny různými typy škol; studium na nich bylo dvouleté nebo tříleté (Vališová, 2007).

Nepříznivá hospodářská situace v 50. letech si velmi brzy vynutila zásah do systému povinné školní docházky, a tak byla v roce 1953 zavedena osmiletá a jedenáctiletá střední škola, přičemž tři poslední ročníky střední školy byly výběrové a nahrazovaly tak gymnázium. Tím bylo docíleno zkrácení povinné školské docházky (Vališová, 2007).

V roce 1960 byla vydána novela zákona o soustavě výchovy a vzdělání, která znovu zavedla devítiletou povinnou školní docházku. Ta se měla uskutečňovat na základních devítiletých školách. Zákonnou úpravou bylo změněno i vzdělávání na středních školách. Nově vznikla odborná učiliště, učňovské školy, střední odborné školy a střední všeobecné vzdělávací školy (Vališová, 2007).

Po vydání nového školského zákona v roce 1978 byla zavedena povinná desetiletá školní docházka. Ta byla splněna tak, že žák musel povinně absolvovat základní školu a pak ještě strávit 2 roky na některé střední škole. Vzdělávání na základní škole bylo znovu osmileté, rozdělené na dva čtyřleté stupně, tj. 1. a 2. stupeň. Střední školství bylo členěno na střední odborné školy, gymnázia a střední odborná učiliště. Všechny tyto typy škol byly čtyřleté a ukončovány byly maturitní zkouškou. Složení maturitní zkoušky pak opravňovalo ke studiu na vysoké škole. Vedle těchto škol fungovaly i další střední školy, které vzdělávaly ve dvouletých a tříletých studijních oborech (Vališová, 2007).

Tento způsob vzdělávání byl zachován až do roku 1989. V roce 1984 byl sice vydán nový školský zákon, ale ten nijak významně neovlivnil do té doby fungující školský systém.

8.2 Ředitel školy v letech 1946–1989

V poválečném období zůstal v platnosti Hassnerův školský zákon, ale ten byl nahrazen zákonem č. 95/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství. Tento zákon stanovil, že správou školy je pověřen ředitel školy.

Ředitel měl určovat celkový styl a zaměření práce školy, vytvářet podmínky pro její rozvoj. Jeho práce neměla být zaměřena pouze směrem dovnitř, ale měl dbát i na dobré vztahy s národními výbory, rodiči a veřejností (Chlup, 1965).

Osoba ředitele školy byla ta, která podle zákona č. 77/1978 Sb. nesla odpovědnost za činnost a výsledky školy. Jeho povinností bylo dbát na to, že je vše v souladu s ideovou, pedagogickou a odbornou úrovní. V tomto období se tak stal odpovědně ideovým pracovníkem, který byl vzorem pro učitele a zároveň tak dobře plnil výchovně vzdělávací práci školy (Chlup, 1965).

Požadované vzdělání potřebné k výkonu funkce ředitele školy bylo v tomto období shodné se vzděláním, které musel splňovat učitel. Jejich příprava se řídila v dané době platnými školskými zákony.

V tomto období byla vydána celá řada zákonů vztahujících se k oblasti škol, ale ty se jen velmi málo týkaly samotných ředitelů škol.

O výběru vhodných kandidátů na pozice ředitelů škol rozhodovaly národní výbory a významnou roli zde hrálo i to, zda je uchazeč členem komunistické strany. Ředitel školy musel školu ideologicky vést. Měl být vzorem pro všechny aktéry vzdělávacího procesu, tj. kolektiv učitelů, žáků i rodičů (Slavíková, 2003).

8.2.1 Kvalifikační předpoklady ředitele školy v letech 1946–1989

Nová etapa československých dějin byla poznamenána snahami o vytvoření socialistického státu, jež se odrazily i ve vzdělávání ředitelů, u kterých bylo i nadále požadováno získání učitelské kvalifikace.

Na základě dekretu prezidenta republiky z 24. října 1945 bylo stanoveno, že učitelé všech druhů a typů škol se budou připravovat na pedagogických a jiných fakultách vysokých škol. Z tohoto důvodu byly v roce 1946 zřízeny pedagogické

fakulty, které připravovaly učitele všech stupňů škol. Tyto fakulty měly být zřizovány na všech univerzitách v Československu. Zodpovědnost za zřizování těchto fakult byla ponechána vládě. Následně bylo pro pedagogické fakulty vydáno vládní nařízení, jímž byl vydán statut fakult, který stanovoval délku studia pro učitele. Podle tohoto dokumentu se měli na pedagogických fakultách vzdělávat učitelé mateřských, obecných, měšťanských škol a učitelé škol pro mládež vyžadující zvláštní péči. Pro učitele středních škol bylo stanoveno, že se budou vzdělávat na pedagogických fakultách, a to jen v případě, že se nevzdělávali v pedagogických oborech na jiných fakultách. Délka studia byla rozdělena podle toho, pro jaký typ školy se měli učitelé připravovat. Vedle budoucích učitelů připravovaly pedagogické fakulty i učitele v tzv. činné službě. Po absolvování studia získali tito učitelé stejné vzdělání jako studenti řádného studia (Somr, 1987).

Zavedením povinného vysokoškolského vzdělávání se Československo dostalo do popředí v celé Evropě. Stalo se první zemí, kde byli vysokoškolsky vzdělávání učitelé všech stupňů škol. Zároveň tím byly i naplněny předválečné snahy, jejichž cílem bylo připravovat učitele na vysokých školách. Hlavními zastánci těchto úvah byli Z. Nejedlý, L. Koubek, B. Bydžovský a O. Chlup, který se zároveň stal i prvním děkanem pedagogické fakulty v Praze (Somr, 1987).

Nový způsob vysokoškolské přípravy učitelů všech stupňů škol byl v roce 1950 změněn. Na základně vládního usnesení se učitelé 1. stupně a učitelky mateřských škol měli vzdělávat na pedagogických gymnáziích. Tímto nařízením byla oddělena příprava učitelů 1. stupně od učitelů 2. stupně, kteří byli i nadále připravováni na pedagogických fakultách. Po složení závěrečné zkoušky na pedagogickém gymnáziu získal absolvent odbornou způsobilost k vyučování v 1.–5. ročníku národní školy (Somr, 1987).

Významným počinem, který zasáhl do vzdělávání učitelstva, bylo vydání zákona č. 31/1953 Sb., o školské soustavě a vzdělávání učitelů v roce 1953. Podle tohoto zákona bylo vzdělávání učitelů rozděleno následovně (viz tabulka):

Tříleté pedagogické školy	Pro přípravu učitelek mateřských škol. Přijímány byly uchazečky, které ukončily osmileté střední školy a osmý postupný ročník jedenáctileté střední školy.
Čtyřleté pedagogické školy	Pro přípravu učitelů národních škol, tj. pro učitele prvního až pátého postupného ročníku střední školy a škol národních. Přijímání byli uchazeči, kteří měli ukončené stejné vzdělání jako v bodě předchozím.
Dvouleté vyšší pedagogické školy	pro přípravu učitelů šestého až osmého postupného ročníku střední školy. Studium na těchto školách mohli absolvovat pouze ti, kteří úspěšně ukončili jedenáctileté střední školy, popř. pedagogické školy a školy výběrové
Vysoké školy pedagogické	pro přípravu učitelů devátého až jedenáctého postupného ročníku střední školy, učitelů pedagogických škol a odborných škol. Studentem se mohl stát pouze ten, kdo absolvoval a úspěšně ukončil jedenáctiletou střední školu

Zpočátku se tento model přípravy budoucích učitelů jevil jako správné řešení. Studium se stalo prestižní záležitostí a zájem studentů i učitelů byl obrovský. Avšak tento způsob přípravy neměl dlouhého trvání. Na základě vládního nařízení z 31. července 1959 byly zřizovány pedagogické instituty vysokých škol, které měly připravovat učitele 1. a 2. stupně. Z tohoto důvodu měly zaniknout i dosavadní školy, které připravovaly budoucí učitele (Somr, 1987).

Pedagogické instituty měly být zřizovány ve všech krajských městech a byly určeny pro přípravu učitelů nejen 1. a 2. stupně, ale i pro učitele odborných předmětů na učilištích a v učňovských střediscích. Studium bylo rozvrženo tak, že učitel prvního stupně se vzdělával 3 roky a učitel druhého stupně 4 roky, z čehož první dva roky měly společný základ (Somr, 1987).

V roce 1962 byly do koncepce vzdělávání učitelů zahrnuty změny, které se týkaly obsahové a organizační struktury studia. Nově se měli učitelé prvního stupně připravovat i na vyučování jednoho předmětu stupně druhého. Snahou bylo dosáhnout rovnoprávnosti postavení učitelů obou stupňů, ale v konečném důsledku to vedlo

k tomu, že se na prvních stupních potýkali s nedostatkem kvalitních učitelů, protože většina z nich pak působila na druhém stupni škol (Somr, 1987).

Významným mezníkem, který se týkal vzdělávání učitelů, se stal rok 1964, kdy byla přijata novela, jíž byly zřizovány pedagogické fakulty. Tyto fakulty nahradily do té doby fungující pedagogické instituty. Toto zákonné opatření bylo v roce 1967 změněno. Změna se týkala délky studia učitelů 1.–9. ročníku, kteří se nově měli připravovat o jeden rok déle, tj. 4 roky. Další změna přišla v roce 1970, kdy byla zrušena povinná příprava jednoho předmětu druhého stupně u učitelů prvního stupně. Zároveň vznikl nový studijní obor pro učitele 1.–5. ročníků základních devítiletých škol a postupně vznikaly i další obory studia, např. studium speciální pedagogiky či studium učitelství pro mateřské školy (Somr, 1987).

Vědomí, že učitel musí splňovat všechny požadavky, které budou v souladu s politicko-ideovým záměrem, a že na jeho přípravu je potřeba klást velké nároky, vedlo k vydání závazného dokumentu, kterým mělo být těchto záměrů dosaženo. Dokument nově stanovoval 9 kategorií učitelství a také to, jakým způsobem budou učitelé připravováni (viz tabulka).

Učitelství pro mateřské školy	Studium na středních pedagogických školách.
Učitelství pro 1. stupeň základní školy	Studium na pedagogických fakultách.
Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů	Studium na pedagogických, filozofických, přírodovědeckých, matematicko-fyzikálních fakultách a fakultách tělesné výchovy, příprava pro 2. stupeň základních škol a střední školy.
Učitelství odborných předmětů	Stejným způsobem jako učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů.
Učitelství praktického vyučování	Studium na středních školách zakončené maturitou a doplňkovým pedagogickým studiem na pedagogických fakultách či ekonomických, technických a zemědělských vysokých školách.
Učitelství pro lidové školy	Absolvování vysoké školy s uměleckým oborem a doplňkovým pedagogickým studiem, u hudebních a ostatních uměleckých oborů studiem konzervatoře a doplňkovým pedagogickým studiem.
Učitelství pro jazykové školy	Studium na filozofických nebo pedagogických fakultách.

<p style="text-align: center;">Učitelství pro školy pro mládež vyžadující zvláštní péči</p>	<p>Studium za stejných podmínek jako učitel všeobecně vzdělávacích předmětů a doplňkovým studiem speciální pedagogiky.</p>
<p style="text-align: center;">Vychovatelství</p>	<p>Jakékoliv vysokoškolské studium učitelství, vychovatelství pro mládež vyžadující zvláštní péči se studiem na pedagogických fakultách.</p>

Nová koncepce poprvé spojila přípravu učitelů 2. stupně s přípravou učitelů středních škol. Opatřením bylo dosaženo rovnoprávnosti vzdělávání učitelů základních i středních škol (Somr, 1987).

Zákonem č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol (školským zákonem) bylo určeno, kdo může být pedagogickým pracovníkem. Podle této právní úpravy mohl být pedagogickým pracovníkem ten, kdo splňoval odbornou a pedagogickou způsobilost, byl bezúhonný a morálně vyspělý.

Vyhláškou č. 59/1985 Sb. o odborné a pedagogické způsobilosti byla stanovena pro ředitele prvního stupně povinnost vzdělání, které musel získat učitel základní školy, a délka praxe minimálně 7 let. Stejná délka pedagogické praxe byla vyžadována i pro ředitele druhého stupně základních škol a pro ředitele středních škol. Zároveň bylo vyžadováno vzdělání pro učitele na daném typu školy (Matulová, 2007).

Další podmínkou, kterou museli ředitelé škol splňovat, byla podle zákona č. 61/1985 Sb. o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků povinnost absolvovat funkční studium. Toto studium trvalo dva roky a ředitel či zástupce měli povinnost se do něj přihlásit nejpozději do dvou let od nástupu do funkce. Studium bylo ukončováno závěrečnou zkouškou před zkušební komisí. Zodpovědnost za organizování tohoto studia byla na krajských pedagogických ústavech, které spolupracovaly s ústředními ústavy a vysokými školami a odvětvovými vzdělávacími zařízeními. Tímto studiem byla získána způsobilost pro výkon funkce ředitele/zástupce školy.

8.2.2 Povinnosti ředitele školy v letech 1946–1989

Povinností ředitele bylo řídit a kontrolovat práci ostatních pracovníků školy a zároveň vytvářet vhodné podmínky pro jejich práci. Tato povinnost byla považována za jeden z nejdůležitějších úkolů v oblasti řízení a vedení školy. Formami, které měly podporovat kontrolní činnost, byly hospitace v hodinách vyučovacích i třídnických (Chlup, 1965).

Dále bylo povinností ředitele zřizovat pedagogické rady jako poradní orgán. Jejimi členy byly všichni pedagogičtí pracovníci školy. Směrem k pedagogickému sboru měl ředitel povinnost zřizovat předmětové komise a metodická sdružení a řídit práci třídních učitelů (Chlup, 1965).

Podle zákona č. 79/1977 Sb., o jednotném systému vzdělávání učitelů škol pro základní, střední a vyšší vzdělání a ostatních pedagogických a výchovných pracovníků byl ředitel školy povinen metodicky vést začínající učitele po dobu jednoho roku nebo tímto úkolem mohl pověřit uvádějícího učitele. Po roce vypracoval ředitel komplexní hodnocení začínajícího učitele.

Jeho rozhodovací pravomoc ve vztahu k výchovně-vzdělávacímu procesu byla stanovena zákonem. Ředitel školy tak rozhodoval o přijímání žáků ke vzdělávání a výchovných opatřeních.

Důležitým úkolem pro ředitele školy bylo vedení školní evidence a výkazů. Ředitel školy nesl odpovědnost za vedení pedagogických deníků, zdravotních záznamů, osobních listů, žákovských knížek, tj. za základní pedagogickou dokumentaci. Mezi nejdůležitější pedagogické dokumenty patřila třídní kniha, již měl ředitel školy na konci každého klasifikačního období zkontrolovat (Chlup, 1965).

V oblasti ekonomicko-správní plánoval ředitel školy ve spolupráci s národními výbory, jež zajišťovaly pro školy investiční výstavbu, provoz a údržbu, potřebné doplňování sbírek, kabinetů, vybavování škol nábytkem, pomůckami, a to s ohledem na efektivní využití státních prostředků (Chlup, 1965). Náležitosti v oblasti pracovněprávních vztahů zajišťovaly národní výbory.

9 Období let 1990–2004

9.1 Vývojové tendence školství v letech 1990–2004

Nejvyšším správním úřadem pro školství po roce 1989 zůstalo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Reformou státní správy zanikly národní výbory a zákonem č. 425/1990 Sb. byly zrušeny krajské a okresní výbory a vzniklo 73 nových okresních úřadů. Tyto úřady převzaly většinu kompetencí okresních národních výborů. Na základě zákona č. 347/1997 Sb., o vytvoření vyšších územních samosprávných celků (kraje) a následně okresní úřady zanikají. Po jejich zániku přešly všechny kompetence na kraje a obce. Kompetence v oblasti školství se týkaly hlavně zřizování některých typů škol, zajištění financování provozních a investičních výdajů (Hledíková, 2005).

Oblast školství se po roce 1989 začala měnit z centralizovaného řízení na decentralizované. Došlo ke změnám způsobu financování škol – začala být uplatňována metoda financování na žáka. V tomto období vzniklo mnoho nových škol, které využívají alternativní způsoby výuky, např. waldorfské školy, montessori apod. Začaly být zřizovány soukromé a církevní školy. Další úpravy organizace vzdělávání se týkaly povinné školní docházky, která byla znovu prodloužena z osmi na devět let. Začala se rozvíjet i spolupráce s mezinárodními institucemi, které se zabývají oblastí školství, např. OECD (Matulová, 2007).

Pro správu ve školství byly v roce 1990 zřízeny školské úřady, které převzaly všechny úkoly v oblasti školství od krajských a okresních výborů. Tyto úřady rozhodovaly ve správních oblastech a v oblastech financování škol. Školy nově získávaly právní subjektivitu, která jim přinesla nezávislost, ale i větší míru pravomocí a odpovědnosti. Další důležitou změnou pro školy byla jejich transformace na příspěvkové organizace, čímž byly některé kompetence ještě více přesunuty na vedení škol.

Zároveň byly zakládány školské rady, které byly zřizovány v územních obvodech školských úřadů. Tyto úřady byly povinny zřídit školské rady do 60 dnů od vzniku školského úřadu. Počet členů byl stanoven v rozmezí od 40 do 70 členů a odvíjel se od počtu obcí a škol a školských zařízení v působnosti úřadu. Členové byli

volení nepřímou tajnou volbou v rozdělení 1/3 zástupci obcí, 1/3 zástupci pedagogických pracovníků a 1/3 zástupci rodičů příslušného územního obvodu.

Školské rady se podle zákona č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství uplatňovaly při rozvoji výchovy a vzdělávání. Se školským úřadem projednávaly stav a koncepci sítě škol, personální a sociální podmínky pracovníků, výsledky výchovy a vzdělávání žáků, výsledky a koncepci činnosti školského úřadu. Školské rady se vyjadřovaly ke jmenování a odvolávání ředitelů škol a školských zařízení, k hospodaření školského úřadu a rozpisu rozpočtu škol a školských zařízení. Zákon dále vymezoval školskými radami schvalování výsledků hospodaření škol a školských zařízení. V případě vážného porušení povinností mohla školská rada navrhnout odvolání ředitelů školského úřadu, a to přímo ministerstvu školství.

V roce 2001 byl zahájen proces reformy veřejné správy ve školství, kdy nově vzniklé kraje přebraly kompetence státní správy, a tudíž přebraly i správní působnost nad školami a školskými zařízeními. Do té doby fungující školské úřady zanikly.

Reforma školské správy nebyla jediným krokem, který se promítl do systému fungování škol. Změn dostal i způsob financování škol. Školy před rokem 1989 byly financovány prostřednictvím národních či krajských výborů, což se následně změnilo. Nově tato odpovědnost přešla na školské úřady, které rozepisovaly prostředky státního rozpočtu. Od roku 1992 začala být využívána metoda tzv. normativního rozpisu rozpočtu, která byla založena na stanovení normativu (vyjádření nákladů) na jednoho žáka (Zpráva o vývoji českého školství od listopadu 1989, 2009).

Významnými dokumenty, které se týkaly oblasti školství, byly „*Školství v pohybu*“ (1996), „*Školství na křižovatce*“ (1999), „*Na prahu změn*“ (2000). Na základě těchto dokumentů a závěrů z veřejné debaty „*Výzva pro deset milionů*“ (1999) byla zpracována Bílá kniha – Národní program rozvoje vzdělávání v České republice. Tento strategický dokument rozpracovává problematiku školství v oblastech předškolního, základního a středního vzdělávání. Další kapitoly se týkají oblasti terciálního vzdělávání a vzdělávání dospělých. V závěru knihy jsou hlavní doporučení, která se měla stát směrodatnými pro další rozvoj vzdělávání v ČR. Tento strategický dokument byl schválen vládou dne 7. února 2011. Na základě doporučení a závěrů dokumentu byly započaty reformní kroky vedoucí ke změně vzdělávací soustavy.

Vzdělávací systém, který fungoval před rokem 1989, byl změněn. Byly provedeny úpravy školského systému (Vališová, 2007):

Mateřské školy	Poskytují předškolní vzdělávání pro děti od 3 do 6 let
Základní školy	Poskytující základní vzdělání v délce 9 let v členění na 1. a 2. stupeň
Střední školy	Poskytují tři stupně vzdělání – střední vzdělání, střední vzdělání s výučním listem a střední vzdělání s maturitou
Konzervatoře	Poskytují střední vzdělání s maturitou anebo vyšší odborné ukončené absolutoriem v uměleckých oborech hudba, tanec, zpěv, hudebně-dramatické umění
Vyšší odborné školy	Poskytují vyšší odborné vzdělání zakončené absolutoriem
Základní umělecké školy	Poskytují základní umělecké vzdělání v uměleckých oborech
Jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky	Poskytují vzdělání v cizích jazycích

9.2 Ředitelé škol v letech 1990–2004

Právní subjektivita přinesla školám větší míru autonomie a v jejím důsledku se ředitelé stali více odpovědnými. Ředitelé škol se v letech 1990–2004 začínají stávat více manažery a lídry než osobami, které dohlížejí pouze na chod škol.

Stejně jako na učitele se i na ředitele škol v letech 1990–2004 stále vztahovala vyhláška č. 59/1985 Sb., o odborné způsobilosti upravující podmínky pedagogické a odborné způsobilosti a zákon č. 61/1985 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků.

Vyhláška č. 59/1998 Sb. byla následně nahrazena vyhláškou č. 139/1997 Sb., o podmínkách odborné a pedagogické způsobilosti pedagogických pracovníků a o předpokladech kvalifikace výchovných poradců. Tato vyhláška nově upravovala nejen jakým způsobem získat pedagogickou způsobilost, ale změnila i požadovanou délku pedagogické praxe pro výkon funkce ředitele a výchovného poradce. Délka

pedagogické praxe pro ředitele byla nově stanovena v rozmezí od 1 roku do 4 let v členění podle velikosti a typu školského zařízení.

Ředitelé škol byli přijímáni na základě konkurzních řízení. Pravidla pro konkurzní řízení byla upravena vyhláškami o pravidlech konkurzu a o složení konkurzních komisí, z nichž první byla schválena již v roce 1991. Jednalo se o vyhlášku č. 187/1991 Sb., o sestavování konkurzních komisí a pravidlech jejich činnosti pro konkurzní řízení na vybrané funkce v oblasti školství. Jmenování ředitelů škol prováděly školské úřady s ohledem na výsledky konkurzního řízení.

9.2.1 Kvalifikační předpoklady ředitele školy v letech 1990–2004

Nezbytným kvalifikačním předpokladem pro ředitele školy bylo získání učitelského vzdělání.

Role učitele se po roce 1989 změnila. Dodržování přísných ideologických zásad a rozhodování o tom, kdo mohl být učitelem, se stalo minulostí. Cíle přípravy budoucích učitelů se obracely zcela jiným směrem. Významnou roli sehrály požadavky na vysokou odbornou úroveň a osobní kvality.

Požadavky na vzdělávání učitelů se oproti předlistopadové době nijak významně nezměnily. Zpočátku zůstala v platnosti vyhláška č. 59/1985 Sb., o odborné pedagogické způsobilosti pedagogických pracovníků a určení školských zařízení, ve kterých mají pedagogičtí pracovníci postavení učitelů, jež byla v roce 1997 nahrazena vyhláškou č. 139/1997 Sb., o podmínkách odborné pedagogické způsobilosti pedagogických pracovníků a předpokladech kvalifikace výchovných poradců.

Budoucí učitel získával odbornou způsobilost studiem na vysoké škole, vyšší odborné škole nebo na střední škole. Podmínkou bylo, že získá vědomosti a dovednosti z oblasti psychologie a pedagogiky.

O nezbytnosti změn v přípravě učitelů, ale i v jejich dalším kariérním růstu se zmiňuje dokument Ministerstva školství z roku 1996 nazvaný „Program Učitel“. Dokument rozpracovává otázky *Příprava učitelů a získání učitelské způsobilosti, Gradace profesní dráhy učitele, Systém dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků*.

V kapitole *Příprava učitelů a získávání pedagogických pracovníků* blíže popisuje, jakým způsobem lze získat odbornou způsobilost pedagogického pracovníka,

ať už je to studiem ve vysokoškolských akreditovaných studijních programech oborově zaměřených, či absolutorii na vyšších odborných školách nebo středním odborným vzděláním. Vymezeným cílem, kterého mělo být dosaženo, bylo stanovení základního obsahu znalostí a dovedností učitelů a typu studijních programů nezbytných pro učitelské povolání, diverzifikované vzdělávání učitelů, požadavek na vysokoškolskou přípravu učitelů.

V kapitole „*Gradace profesní dráhy učitele*“ se dokument Učitel podrobněji zmiňuje o kvalifikační a funkční gradaci. Kvalifikační gradace byla chápána jako nástroj profesní dráhy, jímž bude zaručeno zvýšení platu, a to prostřednictvím atestací. Navrhovaný model počítal s tím, že při kvalifikaci učitelů budou využívány dva atestační stupně. V další části se dokument zmiňuje o nezbytnosti existence některých funkcí ve školství, jako je např. uvádějící učitel, vedoucí učitel, výchovný poradce, metodik. Tyto funkce byly blíže rozpracovány v části *Funkční gradace*.

Třetí část dokumentu se zabývá problematikou dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků. Navrhovaným řešením bylo vytvoření *Systému dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků*, který umožní profesní a osobnostní růst pedagogických pracovníků a zároveň bude prosazovat záměry státní vzdělávací politiky.

Ačkoliv se jednalo o dokument, který měl přinést nemalé změny do systému vzdělávání a přípravy budoucích učitelů, nebyl nikdy přijat.

Problematikou vzdělávání učitelů a postavením pedagogických pracovníků se též zabýval již zmiňovaný dokument Bílá kniha z roku 2001 – Národní program rozvoje vzdělávání v České republice. Doporučenými závěry bylo zlepšit postavení pedagogických pracovníků jako socioprofesionální skupiny, zvýšit kvalitu a funkčnost přípravného vzdělávání učitelů, založit systém řízení lidských zdrojů (Bílá kniha, 2001).

9.2.2 Povinnosti ředitelů školy v letech 1990–2004

Zákonem č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě pak byly stanoveny povinnosti, které musí ředitel vykonávat v rámci výkonu veřejné správy ve školství. Tímto zákonem bylo stanoveno, že ředitel řídí školu, předškolní zařízení nebo školské zařízení, pokud je právnickou osobou. V tomto směru se tak stal vedoucím organizace

a nesl zodpovědnost za realizaci výchovně-vzdělávacího procesu. Ředitel školy měl garantovat plnění učebních plánů, učebních osnov a zaručovat odbornou a pedagogickou úroveň ve výchovně vzdělávací práci školy. Dalšími povinnostmi bylo vytvářet podmínky pro činnost školských rad a podmínky pro výkon školní inspekce. Zákon ukládal řediteli školy kontrolovat práci pedagogických pracovníků a ostatních pracovníků.

Ředitel školy měl také rozhodovací kompetence v oblasti správní. Vydával rozhodnutí vztahující se k výkonu státní správy a samosprávy ve školství, jež byly vymezeny zákonem č. 564/1990. Jednalo se např. o rozhodnutí týkající se odkladu povinné školní docházky, přijímání žáků ke vzdělávání a přerušování studia. Dalšími vyhláškami a nařízeními specifikujícími povinnosti a pravomoci ředitelů škol byly vyhláška č. 30/1991 Sb., o přijímání žáků a dalších uchazečů ke studiu na středních školách a vyhláška č. 291/1991 Sb., o základní škole.

V oblasti ekonomicko-správní byl ředitel školy povinen dbát na to, aby veškeré hospodářské prostředky byly vynakládány efektivně. Musel se řídit i dalšími zákony, které se nevztahovaly přímo k oblasti školství. Jednalo se např. zákon č. 563/1991 Sb., o účetnictví. Přidělování finančních prostředků bylo z počátku řešeno prostřednictvím školských úřadů a později prostřednictvím krajských úřadů. Ředitel školy se tak dostal do pozice „ekonom“, který nese plnou zodpovědnost za oblast ekonomického řízení škol. Zpočátku mu školské úřady mohly poskytovat metodickou i technickou pomoc, která spočívala především v radách pro personální či finanční oblasti (Štěpánek, 1998).

Po roce 1989 se ředitel školy stal nejdůležitějším článkem řízení výchovy a vzdělávání. Jeho povinností bylo vytvářet vnitřní život školy. Musel se naučit jednat s lidmi a ovládat způsoby, jak ovlivňovat druhé. Z tohoto důvodu bylo nezbytné, aby ředitelé získali znalosti z oblasti vedení lidí, ale i umění poskytovat jim potřebnou pomoc (Štěpánek, 1993).

Ve výchovně-vzdělávacím procesu se ředitel školy měl zaměřit především na plánování výchovy jako na jednu ze složek řízení. Zároveň měl nastavit způsob realizace cílů a jejich hodnocení a stanovit prostředky a personální obsazení, které zajistí, že bylo stanovených cílů dosaženo. Pomocnými nástroji byly řady škol, rozvrhy hodin, ale i plán práce s jednoduchým a přehledným vymezením cílů výchovy (Štěpánek, 1993).

Přechodem škol do právní subjektivity se ředitel školy stal odpovědným a způsobilým k vystupování svým jménem v právních vztazích a za toto také nesl plnou odpovědnost. Právní subjektivitu získávaly školy podle zákona č. 171/1990 Sb., kterým se měnil a doplňoval zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol (Školský zákon, 1984).

V oblasti pracovně právních vztahů se ředitel školy stal zaměstnavatelem, který musel respektovat zákoník práce, ale i další zákony vztahující se k pracovněprávním vztahům. Zároveň zodpovídal za systém odměňování pracovníků a čerpání dovolených. Ředitel školy byl odpovědný i za správu majetku a hospodaření s ním. Dále mohl uzavírat smlouvy, jež byly nezbytné pro bezproblémový chod školy. Jednalo se zejména o smlouvy na dodávku energií a na opravy a údržbu svěřeného majetku. Nezbytnou součástí povinností ředitele bylo plnění úkolů ve vztahu k rozpočtům či příspěvkům zřizovatelů. Školy s právní subjektivitou se staly účetními jednotkami, které musely vést účetnictví, sestavovat účetní a statistické výkazy (Štěpánek, 1993).

Ředitel školy měl v tomto období mnoho povinností a kompetencí, a to nejen ve vztahu k výchovně-vzdělávacímu procesu, ale i v oblasti provozního a personálního řízení a ekonomiky. Náročnost této práce začala vyžadovat potřebné vědomosti i z jiných oblastí, než kterými byly znalosti v oblasti pedagogiky. Jednalo se především o znalosti z oblasti práva a ekonomiky. Z tohoto důvodu začaly být v tomto období kladeny větší nároky na kvalifikovanost ředitelů.

10 Období let 2005 až po současnost

10.1 Vývojové tendence školství v období let 2005–současnost

Školská správa se ustálila na modelu, v němž nejvyšší institucí zůstalo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Nižšími orgány vykonávajícími veřejnou správu ve školství jsou kraje, které mohou zřizovat státní školy a školská zařízení regionálního školství. Vedle krajů mohou být školy zřizovány obcemi a svazky obcí a dále fyzickými a právníckými osobami.

Nejvýznamnějším strategickým dokumentem, který předurčil budoucí změny ve školství, byla Bílá kniha – Národní program rozvoje vzdělávání v České republice, který stanovil hlavní strategické linie vzdělávací politiky. Tento dokument byl schválen vládou v roce 2001 a stal se nedůležitějším podkladem k zahájení procesu tzv. kurikulární reformy. Prioritními oblastmi se staly např. *Proměna role a profesní přípravy pedagogických a akademických pracovníků* či *Realizace celoživotního učení pro všechny*. Celkem bylo zformulováno 6 hlavních cílů (Bílá kniha, 2001).

Kurikulární reforma se nejdříve dotkla oblasti počátečního vzdělávání. Hlavními cíli bylo podpořit rozvoj životních dovedností a osvojit si klíčové kompetence, tj. souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti.

Započaté snahy o reformní kroky se podařilo začít realizovat, a to hlavně v oblasti regionálního školství. Po dlouhých peripetiích a připomínkách byl v roce 2004 schválen zcela nový zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), který nabyl platnosti 1. 1. 2005. Vydáním tohoto zákona došlo ke sjednocení všech typů vzdělávání pod jeden zákon mimo vzdělávání na vysokých školách, pro něž je i nadále v platnosti zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) je tvořen 192 paragrafy a devatenácti částmi. První část zákona se týká obecných ustanovení zákona, tedy předmětu úpravy, zásad a cílů vzdělávání, vzdělávacích programů, vzdělávací soustavy, dlouhodobých záměrů, hodnocení škol a školských zařízení atd. Druhá část se týká předškolního vzdělávání.

Ve třetí části jsou upraveny podmínky školní docházky a základní vzdělávání. Oblast středního vzdělávání je obsažena v části čtyři. Dvě následující části se týkají vzdělávání na konzervatořích a vyšších odborných školách. Dále následují části 5–8, které se týkají školských zařízení, školských služeb, základního uměleckého, jazykového, zájmového vzdělávání, dalšího vzdělávání ve školách a uznávání zahraničního vzdělávání. Následující části 9–14 se vztahují k dalšímu vzdělávání ve školách, hmotnému zabezpečení škol, odměnám za produktivní činnost, úplatě za vzdělávání a školské služby, školským právníckým osobám, školskému rejstříku, financování škol a školských zařízení ze státního rozpočtu. Části 15–18 se týkají ředitele školy, ministerstva a české školní inspekce, působnosti územně samosprávných celků ve školství, přestupků. V poslední části jsou společná, přechodná, zrušovací a závěrečná ustanovení (561/2004 Sb.).

Novým školským zákonem bylo zavedeno mnoho nových změn – např. Rámcové vzdělávací programy, které stanovují konkrétní cíle, formy, délku a povinný obsah vzdělávání. Z ustanovení o Rámcových vzdělávacích programech pak vyplývá pro školy povinnost vypracovat Školní vzdělávací program, který je v souladu s Rámcově vzdělávacím programem.

Další velmi významnou změnou bylo vymezení způsobu ukončování vzdělávání maturitní zkouškou. Zákonem bylo stanoveno, že nově se maturitní zkoušky budou skládat ze dvou částí – společné části maturitní zkoušky a profilové části. Společnou část maturitní zkoušky připravuje instituce zřízená přímo ministerstvem, tj. Centrum pro zjišťování výsledků ve vzdělávání (CERMAT). Ačkoliv byl tento způsob ukončování vzdělávání zakotven již v roce 2005, byla účinnost těchto ustanovení několika novelami odložena a nový způsob byl poprvé realizován ve školním roce 2010/2011. Maturitní zkouška společné části se skládala ze dvou úrovní, tj. vyšší a nižší. To se změnilo a od školního roku 2012/2013 se skládá pouze na jedné úrovni.

Vedle změn týkajících se rámcových vzdělávacích programů a způsobů ukončování studia se podle školského zákona se zřizují školské rady. Povinnost zakládat školské rady mají zřizovatelé (ministerstvo, kraj, obce, svazek obcí). Ti zároveň určují počet členů, přičemž zřizovatel jmenuje třetinu členů, třetina členů je volena ze zástupců nezletilých a zletilých žáků a poslední třetinu volí pedagogičtí pracovníci. Členem školské rady nesmí být ředitel školy.

Přestože je zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) v platnosti teprve 8 let, prošel za tu dobu již více jak třiceti novelizacemi. Novelizace se netýkaly jen způsobu ukončování vzdělávání maturitní zkouškou, ale i třeba nastavení způsobu hodnocení vzdělávání v pátých a devátých ročnících základních škol.

Bílá kniha – Národní program rozvoje vzdělávání v České republice se na dlouhou dobu stala nejdůležitějším dokumentem, který se zabývá problematikou výchovy a vzdělání. Některé z formulovaných závěrů a cílů se podařilo naplnit, jsou však stále oblasti, ve kterých nedošlo k žádným změnám, jež by české školství posunuly kupředu. Na tyto nedostatky poukazují i nejrůznější mezinárodní šetření, jako např. zpráva společnosti McKinsey&Company - Klesající výsledky českého základního a středního školství: fakta a řešení. Tato zpráva upozorňuje např. na neexistenci standardů a hodnocení výsledků vzdělávání.

Vydáním nového školského zákona byla zakotvena povinnost zpracovávat Národní program vzdělávání, ale dosud se tak nestalo. Bílá kniha je dnes již 12 let starým dokumentem, který ne zcela odpovídá požadavkům pro 21. století. Upozorňování na to, jak důležitý byl zpracován dokument, se neseťkaly s patřičnou odezvou. Politický a hospodářský vývoj země zcela zastínil některé vzdělávací problémy.

Prohlubující se krize českého školství a do nedávna nekompetentní vedení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy bývalým ministrem Pavlem Dobešem nakonec vyvolalo celou řadu otázek o tom, kam by mělo směřovat české školství.

Probíhaly nejrůznější debaty o tom, kam by mělo české školství směřovat. V tomto směru vzniklo i mnoho zajímavých iniciativ, kterým není školství lhostejné a které se snaží o zformulování a jasné pojmenování nejpálčivějších problémů. V tomto směru je zcela určitě zajímavá kampaň *Česko mluví o vzdělávání*, jejímž cílem je znovu zformulovat jasné cíle vzdělávání.

I samo ministerstvo připustilo, že je potřeba změn, které povedou k dalšímu rozvoji a větší konkurenceschopnosti České republiky. Z toho důvodu se v současnosti snaží představit svou vizi budoucího vývoje českého školství v projektu Strategie vzdělávání 2020, který se má stát základním a závazným dokumentem, jenž také bude návodem, jak by se měl celý vzdělávací systém řídit, aby dokázal připravit děti a mladé lidi na život ve společnosti.

Hlavními cíli se tak staly – „Posílit relevanci a prestiž školy a školního vzdělávání, odstranit slabá místa vzdělávacího systému, formulovat ověřitelné standardy jako předpoklad zajišťování kvality, proměnit roli i připravenost učitelů jako předpokladu kvalitní výuky a zkvalitnit řízení vzdělávacího systému a posilovat jeho kapacity“(www.vzdělávání2020.cz).

10.2 Ředitel školy v období let 2005 až po současnost

Ředitel školy v tomto období vykonává důležitou roli v řízení a správě dané instituce. Zákonem č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) byly stanoveny kompetence a postavení ředitelů škol a školských zařízení.

Práce ředitelů škol se v současnosti velice změnila. Jejich náplní se stala odpovědnost za chod celé organizace, tj. za ekonomiku, personalistiku, pedagogický proces a komunikaci uvnitř i směrem ven. Ředitel školy musí často měnit svou roli. Stává se lídrem, manažerem i vykonavatelem úkolu (Trojan, 2009). Z tohoto důvodu by ředitelé škol měli získat potřebné vzdělání v oblasti řízení škol.

Školský zákon v paragrafu 166 uvádí, že ředitelem školy může být jmenován pouze ten, kdo splňuje předpoklady pro výkon činnosti ředitele školy. Ředitelé škol jsou vybíráni na základě konkurzního řízení, které vyhláší zřizovatel. Jmenování ředitelů bylo z počátku na dobu neurčitou. Novelou školského zákona č. 472/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů bylo pro ředitele škol a školských zařízení, která jsou zřizovaná ministerstvem, krajem, obcí nebo svazkem obcí, stanoveno, že ředitelé budou jmenováni na období 6 let. Po uplynutí této lhůty může zřizovatel vyhlásit konkurz nebo prodloužit jmenování ředitele o dalších 6 let (Školské zákony 2012, 2012).

Další ustanovení paragrafu 166 vymezuje důvody, pro které může být ředitel školy odvolán. Těmito důvody jsou „*pozbytí některého z předpokladů pro výkon činnosti ředitele školy, nesplnění podmínky zahájení a ukončení studia k získání odborné kvalifikace, nesplnění podmínky získání znalostí z oblasti řízení školství pro ředitele škol, organizační změny*“. Dále může být ředitel odvolán „*v případě*

závažného porušení nebo neplnění právních povinností vyplývajících z jeho činnosti, úkolů a pravomocí“, a to na základě zjištění České školní inspekce nebo zřizovatele. Návrh na odvolání může podat i školská rada (Školské zákony 2012, 2012).

Současní ředitelé škol se ocitají v pozici, která více odpovídá managementu firem. Ředitelé škol vykonávají mnoho činností, ke kterým by měli být vybaveni patřičnými kompetencemi. Tím, jaké kompetence by to měly být, se v současnosti zabývá mnoho odborníků a knih, ale kompetence nejsou zatím žádným způsobem jednoznačně vymezeny.

Jedním z autorů zabývajících se kompetencemi ředitelů škol je Danuše Nezvalová, která se ve svém příspěvku *Kompetence ředitele školy* zmiňuje o třech základních kompetencích (Nezvalová, 2003):

- *kompetence řídicí – ve smyslu řídit školu, realizovat školskou politiku, lidské zdroje*
- *kompetence sebeřídicí – rozvíjet sebe sama*
- *kompetence personální – vést sebe i ostatní k dosahování výsledků*

Dalším autorem, který se zabývá problematikou kompetencí ředitelů škol, je Václav Trojan, který ve svém článku *Kompetence řídicích pracovníků* vysvětluje, že k dosahování stanovených cílů je potřeba ředitele, jenž je vybaven patřičnými kompetencemi. Uváděnými kompetencemi jsou „*kompetence od jiného*“, jež je chápána jako pravomoc k rozhodování, ale zároveň z ní vyplývající odpovědnost. Druhou kompetencí je „*kompetence od sebe*“, která je chápána jako způsobilost, jež je někdy spojována s termínem pracovní způsobilost. V. Trojan zároveň také upozorňuje na to, že 100 hodinové studium pro vedoucí pedagogické pracovníky, které mohou ředitelé absolvovat v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků, nemusí poskytovat dostatečné znalosti k tomu, aby efektivně vedli a řídili školu.

Další nedostatek spatřuje v možnosti splnění studia vedoucích pedagogických pracovníků až po nástupu do funkce. Ředitelé jsou sice povinni splnit předepsané vzdělání (studium pro vedoucí pedagogické pracovníky), avšak to lze až po nástupu na pozici ředitele školy, čímž se v řídicí pozici ocitá člověk bez potřebných manažerských znalostí.

10.2.1 Kvalifikační předpoklady ředitele školy

Základní kvalifikačním předpokladem ředitele školy zůstalo splnění povinnosti získání učitelské kvalifikace.

Vydáním školského zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání došlo k postupnému naplňování cílů Bílé knihy. V Bílé knize byla strategickým cílem č. 5 *Proměna role a profesní perspektivy pedagogických a akademických pracovníků*. Prioritami se staly snahy o zajištění schopných učitelů na všech stupních škol. Toho mělo být dosaženo prostřednictvím vydání závazné právní normy, která vymezí kategorie pedagogických pracovníků a stanoví požadavky kvalifikační úrovně. Požadavek vysokoškolského vzdělání v magisterských studijních programech u pedagogických pracovníků se měl týkat všech učitelů 1. stupně základní školy, učitelů všeobecně vzdělávacích předmětů základní a střední školy, učitelů odborných předmětů středních škol a vyšších odborných škol. Ostatní učitelé, tj. učitelé mateřských škol, mistři odborné výchovy, vychovatelé, pedagogové volného času by měli získat kvalifikaci v bakalářských studijních programech (Bílá kniha, 2001).

Zároveň bylo doporučeno, aby byla zvyšována kvalita přípravného vzdělávání pedagogických pracovníků, čehož mělo být dosaženo již při výběru uchazečů a zavedením systému uvádění nastupujících učitelů do škol pod vedením zkušených učitelů (Bílá kniha, 2001).

Další návrhy změn se týkaly vybudování komplexního systému dalšího vzdělávání, který bude podporovat osobní i profesní růst pedagogických pracovníků. Tento systém měl být úzce propojen s novým systémem kariérního a platového postupu pedagogických pracovníků, jenž se měl také stát součástí změn (Bílá kniha, 2001).

Doporučení vyplývající z Bílé knihy se týkala i profesního rozvoje pedagogických a akademických pracovníků v terciálním vzdělávání a dále realizace zvyšování platů pedagogických a akademických pracovníků.

Závěry a doporučení týkající se pedagogických pracovníků se alespoň částečně podařilo realizovat. Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), který se zmiňuje o pedagogickém pracovníkovi v § 7 odst. 7, v němž je uvedeno pouze to, že výchovu a vzdělání na

školách zajišťují pedagogičtí pracovníci, již jsou vymezeni zákonem č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících.

Tento zákon se vztahoval a vztahuje na všechny pedagogické pracovníky škol a školských zařízení zapsaných ve školském rejstříku. Ustanovení tohoto zákona upravují to, kdo je pedagogickým pracovníkem, jaké jsou předpoklady pro výkon funkce pedagogického pracovníka a ředitele školy. Dále se tento zákon zabývá pracovní dobou a přímou pedagogickou činností pedagogických pracovníků. Součástí předpisu jsou i ustanovení týkající se dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komise a kariérního systému.

Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících vymezuje, kdo je pedagogický pracovník. Jedná se o pracovníka, který vykonává přímou vyučovací, přímou výchovnou, přímou speciální pedagogickou nebo pedagogicko-psychologickou činnost přímým působením na vzdělávaného.

Dalšími předpoklady pro pedagogického pracovníka je způsobilost k právním úkonům, bezúhonnost a zdravotní způsobilost.

U pedagogických pracovníků je dále vyžadována znalost českého jazyka, tedy pokud se nejedná u pedagogického pracovníka, který vyučuje na škole s jiným vyučovacím jazykem nebo vyučuje cizí jazyk.

Podle zákona musí pedagogický pracovník získat odbornou kvalifikaci pro přímou pedagogickou činnost. O tom, kdo vykonává tuto činnost, se zákon zmiňuje následovně: *přímou pedagogickou činnost vykonává učitel, pedagog v zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, vychovatel, speciální pedagog, psycholog, pedagog volného času, asistent pedagoga, trenér, metodik prevence v pedagogicko-psychologické poradně, vedoucí pedagogický pracovník* (Školské zákony 2012, 2012).

Způsoby, jakými lze získat odbornou pedagogickou kvalifikaci, jsou pak blíže specifikovány v části *Získávání odborné kvalifikace pedagogických pracovníků*.

V tomto směru zákon dosáhl stanovených cílů a u učitelů některých stupňů škol (učitel základní školy, střední školy) stanovil požadavek na vysokoškolské vzdělání v magisterském studijním programu. Avšak tento požadavek se v praxi ukázal jako velmi problematický. Mnoho pedagogických pracovníků se dostalo do situace, kdy nesplňovali požadavek odborné kvalifikace a tento nedostatek měli nejpozději do 5 let od nabytí účinnosti zákona splnit. Snaha řešit problém splnění kvalifikace vedla

nakonec k tomu, že zákon byl několikrát novelizován a termín, do kdy musí být tento požadavek splněn, byl prodloužen až do roku 2014.

Ani zákon o pedagogických pracovních se nevyhnul novelizacím. Některé se týkaly spíše drobných úprav, např. pracovní doby a rozsahu přímé pedagogické činnosti.

Oproti tomu některé novelizace měly zcela zásadní charakter, což se týkalo již výše zmiňované problematiky odborné kvalifikace. Tato změna se týkala hlavně posouvání lhůty, dokdy musí pedagog, který nesplňuje kvalifikační předpoklady pro výkon funkce učitel, tento požadavek splnit.

Zákon zároveň umožňoval výjimku z této povinnosti, kdy ředitel školy mohl rozhodnout o prominutí vzdělání, a to v případě, že pedagogický pracovník dlouhodobým výkonem přímé pedagogické činnosti v délce nejméně 15 let prokázal schopnost výkonu funkce učitele.

Změny, které se týkaly pedagogických pracovníků, nejsou obsaženy jen v zákoně č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících, ale např. i v nařízení vlády č. 564/2006 Sb., o platových poměrech zaměstnanců ve veřejných službách a správě. Právní úpravou došlo k tomu, že systém odměňování pedagogických pracovníků dostal jistých změn. Nově vytvořenými platovými tabulkami bylo odměňování pedagogických pracovníků rozděleno na tabulky pro kvalifikované a nekvalifikované. Zároveň došlo k navýšení základního nástupního platu u začínajících kvalifikovaných učitelů na 20.000,- Kč, což mělo přinést větší zatraktivnění učitelského povolání. Praxe však ukázala, že členění platových tabulek na tabulky pro kvalifikované a nekvalifikované pedagogické pracovníky nemá žádný přínos, došlo tedy znovu k vytvoření jedné platové tabulky.

Problematika odměňování a motivace pedagogických pracovníků se v současnosti dostala do popředí zájmu. Cílem je, aby ve školách působili jen ti nejlepší, kteří budou vybaveni schopnostmi a kompetencemi kvalitních učitelů. Z tohoto důvodu by měl být vytvořen nový systém, který bude pro učitele více motivující.

Pro pedagogické pracovníky by měl být vytvořen kariérní systém. V současné době probíhá národního projekt *Kariérní systém*, jehož cílem je vytvoření motivačního systému odměňování. Vytvořený systém by měl zohledňovat další vzdělávání učitelů a ředitelů a zrušit tak stávající způsob odměňování, který je založen na postupu podle

počtu odpracovaných let (www.nidv.cz) – do projektu je zapojen Národní institut dalšího vzdělávání.

Zákonem č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících jsou stanoveny předpoklady pro výkon činnosti ředitele školy. Ředitel musí být fyzickou osobou, která splňuje předpoklady pro výkon činnosti pedagogického pracovníka a předpoklady pro výkon činnosti ředitele školy, tj. způsobilost k právním úkonům, získání odborné kvalifikace, bezúhonnost, zdravotní způsobilost a znalost českého jazyka. Vedle těchto předpokladů musí ředitel školy získat praxi v přímé pedagogické činnosti nebo v činnosti, pro kterou jsou potřebné znalosti stejného nebo obdobného rozsahu nebo řídicí činnosti nebo činnosti ve výzkumu v délce (Školské zákony 2012, 2012.) viz *tabulka*:

3 roky	pro ředitele mateřské školy
4 roky	pro ředitele základní školy, základní umělecké školy a školská zařízení s výjimkou školských zařízení pro výkon ústavní výchovy, ochranné výchovy a školských zařízení pro preventivně výchovnou péči
5 let	pro ředitele střední školy, jazykové školy, konzervatoře, vyšší odborné školy a školských zařízení pro výkon ústavní výchovy, ochranné výchovy a školských zařízení pro preventivně výchovnou péči

Pro ředitele škol a školských zařízení, které zřizuje ministerstvo, kraj, obec nebo svazek obcí, je dále stanovena podmínka získat znalosti z oblasti řízení školství, a to nejpozději do 2 let od nástupu do funkce. Studium lze získat v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků studiem pro ředitele škol. Tato povinnost se nevztahuje na ředitele školy, kteří předepsané studium získali v akreditovaném studijním programu Školský management nebo v rámci celoživotního vzdělávání, jež je uskutečňováno vysokou školou. Studium musí být zaměřeno na oblast řízení a organizaci škol (Školské zákony 2012, 2012). Výjimkou je možnost, že ředitel školy vykonává svou funkci více jak 10 let od nabytí účinnosti zákona, tj. od 1. 1. 2005.

10.2.1 Povinnosti ředitele školy v letech 2005 po současnost

Současný ředitel školy má mnoho povinností ve vztahu k výchovně-vzdělávacímu procesu. Ředitel školy může rozhodovat o všech záležitostech, které se vztahují ke vzdělávání a školským službám, pokud nejsou v kompetenci některého jiného orgánu, např. zřizovatele. Zároveň je ředitel školy povinen zřizovat pedagogickou radu jako poradní orgán, který je tvořen pedagogickými pracovníky školy. Ředitel rozhoduje o věcech, které se týkají poskytování školských služeb. Jeho odpovědností je dohlížet na to, že vzdělávací proces probíhá v souladu s rámcově vzdělávacími programy a v souladu s ním je vytvořen školní vzdělávací program, podle kterého se na dané škole uskutečňuje vzdělávání. Zároveň ředitel zodpovídá za to, že celý výchovně-vzdělávací proces má odbornou i pedagogickou úroveň (Školské zákony 2012, 2012).

V oblasti správní je povinností ředitele školy vést veškerou povinnou dokumentaci školy. Podle zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání se jedná o rozhodnutí o zápisu do školského rejstříku. Ředitel školy zodpovídá za vedení evidence dětí, žáků nebo studentů, dokladů o přijímání dětí, žáků, studentů a uchazečů ke vzdělávání. Má odpovědnost za průběh vzdělávání a jeho ukončování, za vzdělávací programy, jimiž jsou rámcově vzdělávací programy a školní vzdělávací programy. Ředitel školy vypracovává výroční zprávy o činnosti školy, zprávy o hodnocení školy. Ručí za vedení třídních knih, záznamů z pedagogických rad, knihy úrazů, záznamů a protokolů o provedených kontrolách, inspekčních zpráv a personální a mzdovou dokumentaci. Ředitel školy vydává školní řád, rozvrh hodin. Povinnou dokumentací je i školní matrika, která obsahuje údaje o daném dítěti, žákovi, studentovi. Tyto údaje jsou následně poskytovány příslušnému orgánu státní správy (Školské zákony, 2012, 2012).

Ředitel školy také rozhoduje o právech a povinnostech vzdělávaných v oblasti státní správy. Jedná se především o rozhodování o přijímání žáků ke vzdělávání, o opakování ročníku, uznání dosaženého vzdělání. Přesné vymezení je uvedeno v § 165 zákona č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Výsledkem je vydání rozhodnutí ve správním řízení.

Zodpovědností ředitele je řízení v oblasti ekonomické a právní. Ředitel musí respektovat kromě školských předpisů další právní normy, které nemají s oblastí

školství přímou souvislost. Jedná se zejména o předpisy týkající se vedení účetnictví a o zákoník práce, předpisy v oblasti BOZP (Bezpečnost a ochrana zdraví při práci) a mnoho dalších.

Ředitel školy také stanovuje organizaci a podmínky provozu škol. Podle zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání ředitel školy, kde zřizovatelem je stát, kraj, obec nebo svazek obcí, zodpovídá za to, že veškeré finanční prostředky poskytnuté ze státního rozpočtu, budou použity na stanovený účel. Jedná se zejména o čerpání prostředků na platy či mzdy, náhrady platů nebo mzdy, nákup učebních pomůcek, učebnic, učebních textů, další vzdělávání pedagogických pracovníků a další neinvestiční výdaje. Ředitel vypracovává rozbor hospodaření podle osnovy stanovené ministerstvem (Školské zákony 2012, 2012).

Podle školského zákona musí zřizovatel zřídit na školách školskou radu, která je tvořena zástupci zřizovatele, zástupcem pedagogických pracovníků a zákonných zástupců nezletilých žáků a zletilých žáků a studentů. Povinností ředitele směrem ke školské radě je především umožnění přístupu k informacím o škole a k dokumentaci školy (Školské zákony 2012, 2012).

Shrnutí

Postavení a vzdělávání ředitelů škol se postupně v jednotlivých vývojových etapách měnilo. Zajímavým zůstává, že ředitel školy či správce školy, jak byl v některých obdobích označován ředitel školy, musel vždy splňovat kvalifikaci učitele. Způsob, jakým bylo možné tento základní předpoklad splnit, se stejně měnil, jako se vyvíjela správa ve školství, V počátcích byl učiteli hlavně zástupci církve, kteří mohli získat potřebné vzdělání na vysokých školách, ale většinou se jednalo o osoby bez zvláštní kvalifikace. Významný posun do oblasti vzdělávání učitelů přenesli jezuité. Jejich způsob přípravy spočíval hlavně v přípravě kněží, kteří teprve po řádném ukončení studia mohli vyučovat.

Po vydání Všeobecného školního řádu v roce 1774 se vzdělávání učitelů realizovalo v preparandách. Po ukončení mohli nastoupit na učitelské místo jako pomocní učitelé a po roční praxi vykonat speciální zkoušku způsobilosti a teprve tehdy se stali plnohodnotnými učiteli. Tento způsob přípravy vzdělávání učitelů zůstal zachován až do roku 1869, kdy byl vydán nový říšský zákon, tzv. Hassnerův zákon. Podle tohoto zákona začaly být zřizovány čtyřleté učitelské ústavy, kde bylo studium učitelství zakončeno maturitní zkouškou a absolvent mohl získat dočasné učitelské místo. Teprve po dvou letech praxe mohl vykonat zkoušku odborné způsobilosti a stát se plně kvalifikovaným. Výjimkou byli učitelé středních škol a gymnázií, kteří museli získat vysokoškolské vzdělání.

Požadavky na splnění kvalifikace podle výše uvedeného zůstaly v platnosti až do roku 1945. Tehdy se objevily první snahy o to, aby se učitelé připravovali na vysokých školách. Příprava budoucích učitelů se nejdříve realizovala na pedagogických a jiných fakultách, poté byla realizována částečně na pedagogických a částečně na vysokých školách.

I po roce 1945 pokračovala snaha o zavedení povinného vysokoškolského studia pro učitele. Zvolený způsob přípravy se však v praxi neosvědčil a postupně byl nahrazován, až se ustálil na modelu přípravy budoucích učitelů jak na středních školách (učitelství pro mateřské školy), tak na vysokých školách pro zbývající kategorie učitelů.

V roce 2004 byl poprvé vydán speciální zákon, který se týkal pedagogických pracovníků, v němž se uvádí možnosti, jakými lze získat potřebnou kvalifikaci

pro učitele. Významným posunem se stal požadavek na vysokoškolské vzdělání v oblasti pedagogických věd u všech kategorií učitelů.

O problematice vzdělávání učitelů a tím i vzdělávání ředitelů škol, jako učitelů se v současnosti často hovoří. Hledají se možné cíle, kterých je třeba dosáhnout, aby bylo zaručeno, že na školách budou působit opravdu ti nejlepší. V tomto směru by možná mohlo být využito některých podnětů z předcházejících období, které se týkaly vzdělávání učitelů. Zcela určitě by stál za úvahu způsob, kterým byli vzdělávání učitelé po vydání Hassnerova zákona v roce 1869. Pokud by současní i budoucí učitelé byli přijímáni na dočasná učitelská místa a teprve po dvou letech praxe mohli složit závěrečnou zkoušku. Po jejím složení by získali plnou kvalifikaci. Tím by se mohla znovu zvýšit prestiž učitelského vzdělávání. Zároveň by se mohlo docílit toho, že na školách budou působit jen kvalitní učitelé, kteří jsou vybaveny dostatečnými znalostmi a kompetencemi a svými postoji a jednáním zaručují dosažení cílů vzdělávání v ČR.

Ve výchovně-vzdělávací oblasti má současný ředitel mnoho povinností, které mu určuje školský zákon. Ředitel školy nejenže dohlíží na plnění povinné školní docházky, určuje obsah vzdělávání na dané škole, ale rozhoduje i v dalších otázkách vztahujících se ke vzdělávání. Oproti tomu pro ředitele či správce škol v předchozích letech bylo tím nejdůležitějším dohlížet na plnění povinné školní docházky, vést nezbytnou dokumentaci, jakou byly katalogy žáků, rozvrhy hodin apod. Ředitel byl za tuto oblast více odpovědný nadřízeným orgánům. Např. v 19. století byl kladen velký důraz na plnění povinné školní docházky, a tak ředitel musel jakékoliv neplnění docházky hlásit nadřízeným orgánům (zemským úřadům). Ostatní záležitosti týkající se výchovně-vzdělávacího procesu byly v kompetenci nadřízených úřadů.

Současný ředitel nejenže dohlíží na výchovně-vzdělávací proces, ale rozhoduje i v oblasti i v správní. Zde se jedná hlavně o přijímání žáků ke vzdělávání, opakování ročníku atd. V tomto směru se z něho stává úředník, který musí řešit hlavně školskou a správní administrativu. Pokud se však podíváme zpět do historie, tak ředitel školy tyto úkoly také plnil a byl za ně odpovědný nadřízeným orgánům. Právo rozhodování mu bylo a je dáno zákonem. Jestliže bychom chtěli najít nějaký možný podnět, který by se mohl uplatnit v současnosti, dalo by se říci, že nynější způsob vychází z předcházející praxe, a tudíž je nastaven dobře. Nevýhodou však je rozsah úkonů, na které se vztahuje výkon správních rozhodnutí.

Vedle povinností týkajících se výchovně-vzdělávacího procesu či výkonu státní správy má ředitel školy kompetence v oblasti personálního řízení. V tomto směru se musí řídit nejen zákonem č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ale i dalšími zákony, které se týkají personální oblasti (zákoník práce, BOZP). Kompetence týkající se oblasti vedení lidí jsou pro ředitele v současnosti velice náročným úkolem, ale byla vždy součástí povinností ředitele ve vztahu k učitelskému sboru. Jeho povinností stále zůstává být dobrý příkladem pro všechny pracovníky školy a poskytnout potřebné zázemí pro začínající učitele.

Jestli se postavení současných ředitelů v něčem velmi odlišuje od ředitelů v předcházejících dobách, je to zcela určitě nynější způsob jmenování ředitelů. V žádném ze zkoumaných období nebyl ředitel jmenován na svou pozici na dobu určitou, tak jak je tomu dnes. Funkční období v délce 6 let může být pro mnoho ředitelů spíše demotivující, než aby zaručilo, že na vedoucích místech budou ti nejlepší.

Závěr

Závěrečná diplomová práce se v jednotlivých kapitolách zabývá postavením a vzděláváním ředitelů škol. Kapitoly jsou členěny podle historických vývojových etap, což umožnilo přinést obecný exkurz do vývoje vzdělávání a postavení ředitelů škol a zároveň zmapovat vývoj funkce ředitele školy v průběhu dějin. V jednotlivých částech je pracováno s vybranými dokumenty vztahujícími se k postavení a vzdělávání ředitelů škol.

Ze zjištěných dat je patrné, že ředitel školy byl a dále zůstává důležitou osobou v našem vzdělávacím systému. V průběhu historického vývoje docházelo k významným společenským změnám a zároveň s nimi se měnilo a vyvíjelo i české školství.

Změny se netýkaly jen orgánů podílejících se na správě škol či finančního zajištění, ale i jednotlivých aktérů vzdělávání.

K tomu, aby mohl probíhat vzdělávací proces, bylo potřeba dalších důležitých osob, které zaručovaly svým působením na vzdělávané předávání znalostí a dovedností, jež jim přinesou větší míru společenského uplatnění. Těmito osobami se stali učitelé.

Dalšími aktéry vzdělávacího procesu v průběhu vývoje byli ředitelé škol, jež vždy byli vybíráni z řad učitelů. Tím nejpodstatnějším požadavkem na ředitele škol bylo získané učitelské vzdělání. Na tento předpoklad byl v jednotlivých etapách historického vývoje kladen stále větší důraz. Cílem bylo dosáhnout toho, že ve školách budou působit kvalifikovaní učitelé a ředitelé.

Požadavky na ředitele škol se také postupně vyvíjely. Základní předpoklad získání učitelského vzdělání byl doplněn ještě o další. Současní ředitelé jsou nuceni v souvislosti s výkonem své funkce získat potřebnou způsobilost a znalosti v oblasti řízení školství.

Současné postavení ředitelů škol se výrazně změnilo. V předcházejících obdobích bylo postačujícím předpokladem být učitelem, což se ale v současné době ukazuje spíše limitující. Zákonné vymezení kompetencí ředitelů škol ve vztahu k vzdělávání vyžaduje, aby ředitel školy měl mimo jiné znalosti z oblasti práva, ekonomie, které nelze získat studiem v oblasti pedagogických věd. I míra odpovědnosti současných ředitelů je mnohem vyšší. Tyto předpoklady byly dosud typické spíše

pro manažery podnikového managementu nežli pro vedoucí pracovníky v oblasti školství.

Ředitelé škol se v současnosti stávají více manažery, lídry, kteří jsou odpovědní za celý edukační proces a současně nesou odpovědnost za všechny činnosti v oblasti ekonomické a správní.

Seznam použitých zdrojů

1. Bílá kniha - Národní program rozvoje vzdělávání v České republice. In: *MŠMT* [online]. 2002. vyd. 2002, 1. únor 2007 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: <http://aplikace.msmt.cz/pdf/bilakniha.pdf>
2. ČECHURA, Jaroslav. *České země v letech 1310-1378: Lucemburkové na českém trůně I*. 1. vyd. Praha: Libri, 1999. 287 s. Dějiny českých zemí. ISBN 80-85983-73-7.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan a DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 568 s. ISBN 80-7106-709-1.
3. CHLUP, Otokar, ed. a kol. *Pedagogika: Příručka pro vys. školy*. 2., přeprac. vyd. Praha: SPN, 1965. 346, [1] s. Učebnice vys. škol.
4. JŮVA, Vladimír a LIŠKAŘ, Čestmír. *Úvod do srovnávací pedagogiky: vysokošk. učebnice*. 2. vyd. Praha: SPN, 1986. 223 s. Učebnice pro vys. školy.
5. KÁNDER, Otokar. *Pedagogika, školství a jejich dějiny*. Praha: SPN, 1981. ISBN 14-559-81.
6. KALOUS, Jaroslav, ed. a VESELÝ, Arnošt, ed. *Vzdělávací politika České republiky v globálním kontextu*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006. 181 s. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. ISBN 80-246-1261-5.
7. KASPER, Tomáš a KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008. 224 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-2429-4.
8. KODEDOVÁ, Oldřiška a UHEREK, Zdeněk. *Kapitoly z dějin českého učitelstva: 1890-1938*. 1. vyd. Praha: SPN, 1972. 159, [1] s. Dějiny školy a výchovy.

9. KRÁLÍKOVÁ, Marie, SPĚVÁČEK, Václav a NEČESANÝ, Josef. *Nástin vývoje všeobecného vzdělání v českých zemích: [vysokoškol. příruč. pro pedagog. fak.]*. 1. vyd. Praha: SPN, 1977. 184 s. Dějiny školy a výchovy.
10. KREJČÍ, Vladimír. *Tradice vzdělávání a sebevzdělávání učitelstva v Československu*. Vyd. 1. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v nakl. OKD, AŘ Ostrava, 1993. 197 s. Spisy Ostravské univerzity v Ostravě; sv. 78. ISBN 80-7042-065-0.
11. KUZMIN, Michail Nikolajevič. *Vývoj školství a vzdělání v Československu*. 1. vyd. Praha: Academia, 1981. 241 s.
12. MATULOVÁ, Jana. *Ředitelé škol ve školské legislativě (1900. 2007)*. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/64470/ff_m/Diplomova_prace.pdf
13. KONSTANTINOV, Nikolaj Aleksandrovič, ŠABAJEVA, Marija Fedorovna a MEDYNSKIJ, Jevgenij Nikolajevič. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: SPN, 1959. 541, [1] s. Na pomoc učitelů.
14. NEZVALOVÁ, Danuše. *Kompetence ředitele školy. e-Pedagogium (on-line)*, 2003, roč. 3, č. 1.[cit. 2013-4-2]. Dostupné na www: <http://epedagog.upol.cz/eped1.2003/clanek02.htm>. ISSN 1213-7499
15. NOVOTNÝ, Miroslav a kol. *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*. Vyd. 1. V Českých Budějovicích: Jihočeská univerzita, 2006. 264 s., [104] s. obr. příl. ISBN 80-7040-883-9.
16. PŘIBYLOVÁ, Libuše. *Odborná kvalifikace pedagogických pracovníků střední škol v návaznosti na zákon o pedagogických pracovnících* [online]. 17.6.2011 [cit. 2013-01-31]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/88994/?lang=cs> Závěrečná bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Vedoucí práce PhDr. Eva Koberová.

17. ŘEZNÍČKOVÁ, Kateřina. *Študáci a kantoři za starého Rakouska: české střední školy v letech 1867-1918*. 1. vyd. Praha: Libri, 2007. 215 s. Otazníky našich dějin; sv. 14. ISBN 978-80-7277-163-9.
18. *Říšská sbírka zákonů 1848 -1918* [online]. Brno, 2006 [cit. 2013-04-29]. Dostupné z:
<http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/index.html>
19. SLAVÍKOVÁ, Lenka. *Ředitel školy - leader i manažer, Komparace vzdělávání řídicích pracovníků ve školství v ČR a vybraných zemích EÚ*. 2003. Praha: British Council Czech Republic-Menchester, 2003. ISBN 80-239-2209-2
20. SOMR, Miroslav a kol. *Dějiny školství a pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 359 s. Učebnice pro vysoké školy.
21. *Školské zákony 2012: (školský zákon, zákon o pedagogických pracovnících, zákon o výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy) : výklad - prováděcí předpisy - souvisící předpisy, vybrané vzory pracovněprávních úkonů; stav k 1. 9. 2012*. Praha: Goleden Book, s.r.o., 2012, 799 s.
ISBN 978-80-905075-2-4.
22. ŠAFRÁNEK, Jan. *Vývoj soustavy obecného školství v království českém od roku 1769-1895: Příspěvek k dějinám českého vyučování*. Praha: F. Kytka, 1897. 8, 304 s.
23. *Školské zákony: (školský zákon, zákon o pedagogických pracovnících, zákon o výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy): výklad, prováděcí předpisy, souvisící předpisy: stav k ... Česko*. Praha: Eurounion, [1996]- 978-80-905075-2-4
24. ŠTVERÁK, Vladimír. *Stručné dějiny pedagogiky: vysokošk. příručka pro stud. vys. škol připravujících učitele*. 2., dopln. vyd. Praha: SPN, 1988. 307 s. Učebnice pro vysoké školy.
25. TICHÁ, Zuzana. *Kvalifikační předpoklady učitelů v historii. Učitelské listy:Zuzana Tichá:Kvalifikační předpoklady učitelů v historii* [online]. 2009

- [cit. 2013-04-04]. Dostupné z: <http://www.ucitelske-listy.cz/2009/05/zuzana-ticha-kvalifikacni-predpoklady.html>
26. TROJAN, Václav. Kompetence ředitele škol – pravomoci nebo schopnosti. *Kompetence ředitele škol – pravomoci nebo schopnosti* [online]. 2009, s. 9 [cit. 2013-04-25]. Dostupné z: <http://www.ucitelske-listy.cz/2009/10/vaclav-trojan-kompetence-reditelu-skol.html>
27. VESELÁ, Zdenka. *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. Vyd. 1. V Brně: Masarykova univerzita, 1992. 147 s. Opera Universitatis Masarykianae Brunensis. Facultas philosophica = Spisy Univerzity Masarykovy v Brně. Filosofická fakulta; č. 293. ISBN 80-210-0458-4.
28. VALIŠOVÁ, Alena a kol. *Pedagogika pro učitele*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 402 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-1734-0.
29. Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy: 160 let Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. *Ministerstvo školství a mládeže ČR* [online]. 2008, 25.8.2008 [cit. 2013-03-22]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/160-let-ministerstva-skolstvi-mladeze-a-telovychovy>
30. Zpráva o vývoji českého školství od listopadu 1989 vzdělávání v České republice. In: *MŠMT* [online]. 2009. vyd. 2009 [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/strategicke-a-koncepcni-dokumenty-cerven-2009>
31. 61/1869. *Zákon, jímž se ustanovují pravidla ve školách obecných*. 1869. vyd. 1869. Dostupné z: <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>
32. 159/1905. *Narizení, jímž byl vydán definitivní řád školní a vyučovací pro školy obecné a měšťanských*. 1869, vyd. 1869. Dostupné z: <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/rs.html>

33. 226/1922 Zákon zo dňa 13. júla 1922 č. 226, ktorým sa menia a doplňujú zákony o obecných a občianskych školách (Malý školský zákon) MŠaP [online]. 2011[cit. 2013-03-22]. Dostupné z:
<http://www.msap.sk/images/stories/publikacie/1922.pdf>